Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci
katedra slavistiky
sekce ukrajinistiky

Діалектичні ознаки та польські запозичення у надсянських говірках української мови

Dialektické rysy a vypůjčky z polštiny v nadsanských dialektech ukrajinského jazyka

Dialectical signs and Polish borrowings in San river dialects of Ukrainian language

Bakalářská práce

Vypracovala: Iwona Wygoda
Vedoucí práce: Mgr. Uljana Kholod, PhD.

Olomouc 2011

Abstrakt

Jméno a příjmení : Iwona Wygoda

Název fakulty a katedry: filozofická fakulta, katedra slavistiky

Název bakalářské práce: Діалектичні ознаки та польські запозичення у надсянських говірках української мови

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Uljana Kholod, Ph.D.

Počet znaků: 104 212

Počet příloh: 7

Počet titulů použité literatury: 24

Klíčová slova: ukrajinský jazyk, dialektologie, dialekt, výpůjčka, polonismus;

Charakteristika bakalářské práce: Bakalářská práce je zaměřena na určení druhů lexikálních a gramatických rysů nadsanských dialektů ukrajinského jazyka, častosti jejích výskytu a na srovnaní těch rysů s polštinou. Cílem je dokázat poměrně velký počet polonismu v tomto dialektu. Teoretická část je věnovaná hlavním pojmům dialektologii, klasifikaci ukrajinských dialektů a teorii změn, které zacházejí v nasanských dialektech ve srovnání s polským a ukrajinským jazykem. V praktické časti byl vypracován slovník a analýza dialektických rysů nadsanských dialektů a statistiky počtu a častosti jejich výskytu.

Abstract

Name and surname: Iwona Wygoda

Name of the Faculty and Department: Faculty of Philosophy, Department of Slavonic Studies

Title of thesis: Dialectical signs and Polish borrowings in San River dialects of Ukrainian language

Thesis Supervisor: Mgr. Uljana Kholod, PhD.

Character Count: 104 212

Appendices: 7

Used pieces of literature: 24

Key words: Ukrainian language, dialectology, dialect, borrowing, polonism;

Characteristics of the thesis: The thesis is focused on determining the types of lexical and grammatical features san river dialects of the Ukrainian language, frequency of their occurrence and on a comparison of the features in Polish. The aim is to prove a relatively large number of polonism in this dialect. The theoretical part is devoted to the main concepts dialectology, dialects and Ukrainian classification change theory, which treat of the san rivers dialects compared with Polish and Ukrainian language. The practical part of the dictionary has been developed and dialectical analysis of the features nadsanských dialects and statistics on the number and frequency of their occurrence.

Děkuji vedoucí práce Mgr. Uljaně Kholod PhD. za konzultace, odborné rády a pomoc pří vypracování této bakalářské práce, a také všem, kdo mě v tom podporoval.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci 25.4.2011

……

vlastnoruční podpis

ЗМІСТ

СПИСОК ДОДАТКІВ **5**
СПИСОК ТАБЛИЦЬ ТА ГРАФІВ **6**
ВСТУП **7**
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА **10**
1. ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО ВЖИВАННЯ **10**
1.1. Склад української мови 10
1.2. Літературна і діалектна мови 13
1.3. Говірка, говір, наріччя 15
2. УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ТА ЇЇ МЕТОДИКА **18**
2.1. Поняття діалектології як науки. 18
2.2. Види методів вивчення та дослідження діалектології 19
2.3. Коротка історія вивчення діалектології на Україні 21
2.4. Загальна класифікація українських діалектів 22
2.5. Говори південно-західного наріччя 24
3. НАДСЯНСЬКІ ГОВІРКИ **26**
3.1 Територія поширення надсянських говірок 26
3.2. Характерні риси надсянських говірок 28
3.2.1. Фонетичні ознаки 28
3.2.2 Морфологічні ознаки 31
3.3 Лексична система 34
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА **40**
1. СЛОВНИК ДІАЛЕКТИЗМІВ ТА АНАЛІЗ ДІАЛЕКТНИХ ОЗНАК **41**
2. СТАТИСТИЧНІ ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ **54**
ВИСНОВКИ **58**
RESUMÉ **61**
БІБЛІОГРАФІЯ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ **66**
ДОДАТКИ **68**

Список додатків

1. Графа 1. Визначення рідної мови громадянами України

2. Графа 2. Визначення мови побутового спілкування

3. Графа 3. Визначення мови офіційного спілкування

4. Графа 4. Мовна ситуація в Україні

5. Рис.1. Карта говорів України

6. Рис.2. Карта надсянських говірок

7. Діалектні тексти:

- 1. Казка про двох братів
- 2. Казка про смерть
- 3. Фраґмент весільного обряду

Список таблиць та графів

Таблиці	**с.**
Словник діалектизмів та аналіз діалектних ознак	**40 - 52**

Графи	**с.**
Відсоток діалектизмів	**53**
Відсоток полонізмів	**53**
Види запозичень з польської мови у відсотках	**54**
Склад надсянського говору	**55**

Вступ

Враховуючи спільну історію та походження із праслов'янської мови, українська та польська мови мають багато спільних елементів. Взаємозв'язки між цими мовами зокрема наявні у діалектах польсько-українського пограниччя.

Тему польських мовних елементів у надсянських говірках української мови ми вибрали з кількох причин.

По-перше, я народилася у Польщі і тема взаємозв'язків польської мови з іншими, а зокрема українською мовою, для мене є дуже цікавою. Досліджуючи мову надсянських говірок, я могла значною мірою використати своє знання польської мови.

По-друге, останнім часом було небагато досліджень цього діалекту. Люди перестали цікавитися діалектологією, а це спричинено тим, що чим раз менше людей користується діалектами. Діалектна мова щораз частіше характеризується дослідниками як мова старшого покоління. Те, що позиція цієї науки залишається відстороненою, на нашу думку, є неправильним. Діалекти є важливою і невід'ємною частиною регіональних традицій, і їх потрібно вивчати зокрема для досліджування культури, традиції та ін.

Діалектологія має велике значення для інших наук. Її завдання полягає крім багатьох інших, полягає також у тому, що вона є джерелом цінної інформації для вивчення історії мови. Лише у місцевих говорах можемо зустріти явища, які вже зникли в літературній мові, а власне не дуже чітко відбилися у писемних пам'ятках, що дійшли до нашого часу. Часто їхнє існування та розвиток можемо спостерігати лише на основі дослідження діалектів.

Ця наука здобуває важливий фактичний матеріал для дослідження історії, археології, етнографії тощо. Історик не може обійтися без даних діалектології при дослідженні давнього групування населення чи його колонізаційних рухів. Однак, усі вищезгадані науки взаємодіють завдяки тому, що вивчення діалектології неможливе без історії, археології чи без етнографії. Саме поєднання цих наук дає можливість узагальнень і висновків про розвиток різних мовних процесів.

Діалектологію треба вивчати також літературознавцям для повнішого розуміння як давніх, так сьогоднішніх пам'яток літератури. Наприклад, неможливо повністю розуміти творчість таких українських художників як М. Шашкевич, Ю. Федькович, І. Франко та інших без спеціальної діалектичної підготовки, тому, що у їхніх творах виявляється багато мовних особливостей південно-західних українських діалектів.

Знання діалектології важливе також для вчителів української мови у середніх школах, де їм часто доводиться працювати з молоддю із діалектного оточення. Врахування особливостей місцевого говору при навчанні мови у школі, - це необхідність для піднесення культури усної та писемної мови учнів.

У нашій праці теорія особливостей закладена передусім на основі праць М. Пшеп'юрської та М. Лесіва[1].

Метою цієї праці є дослідження діалектних відмінностей та їх видів у надсянських говірках, а також частоти їх вживання та визначення відсотку частоти вживання полонізмів.

Для досягнення цієї мети праця поділена на дві головні частини: теоретичну і практичну. Теоретична частина складається з трьох великих розділів.

У першому розділі показана мовна ситуація в Україні та пояснені основні діалектичні терміни. У другому визначені поняття діалектології, виділені основні типи її методики та описана коротка історія вивчення діалектології. У другому розділі також подана загальна класифікація українських діалектів, де територія України поділена на три наріччя, а наріччя – говори. Тут також знаходимо детальну класифікацію південно-західного наріччя.

У третьому розділі визначена територія поширення надсянських говірок та найважливіші характерні ознаки цих говірок на фонетичному, морфологічному та лексичному рівні, де вказано на відносно велику кількість мовних елементів, які були запозичені із польської мови.

У практичній частині є словник діалектних слів та їх мовний аналіз у порівнянні з польською мовою з виділенням польських елементів у

[1] Лесів М. М. «Українські говірки в Польщі» вид. Український архів Варшава 1997, Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» Варшава 1938

надсянських говірках. У практичній частині також знаходимо висновки аналізу слів та статистики частоти їх вживання.

Словник складений на основі діалектних текстів, з праці М. Пшеп'юрської[2]. Із цих текстів виписані слова, що належать до усіх частин мови, причому до словника не вписані слова, що у тексті з'являлися другий або третій раз.

У висновках подаємо дані, що були нами виявлені на основі підрахунку діалектних ознак та частоти вживання відповідних діалектизмів та полонізмів.

[2] Пшеп'юрська-Овчаренко М. «Мова українців Надсяння» Перемишль 2007

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання

1.1. Склад української мови

Українська мова разом із російською та білоруською мовами належить до східнослов'янської родини мов, тому є із ними найбільш спорідненою. Близькість цих мов пов'язана не тільки з їхнім спільним походженням із давньоруської мови, але також з їхньою взаємодією.

Українська мова - загальнонародна мова всіх українців. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року рідною українську мову вважає 67,5 % населення. 29,6% населення визначило як рідну російську мову.[3] (див. додаток № 1.)

Найбільші різниці між кількістю людей, що вважають рідною українську, та кількістю людей, які нею справді спілкуються спостерігаємо на сході, півдні України та у Києві. На сході та півдні держави українська мова поширена передусім у селах. У великих містах як мова спілкування переважає російська, тут українська є тільки мовою державних установ. Різниці стосуються також мови, якою громадяни спілкуються у побутовому та офіційному мовленні.

За статистикою з 2001 року у побутовому спілкуванні 63,1 % громадян України вживає українську мову, а 63,7 % громадян російську. Це значить, що більше 13% громадян України спілкуються російською і українською залежно від співбесідника.[4] (див. додаток № 2)

У офіційному мовленні ситуація є подібною. 56,9 % громадян користується українською, а 55,4 % російською.[5] (див. додаток № 3).

---

[3] http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/ 10.01.11 година 11:45

[4] За http://nbb.com.ua/news/960/5/ 10.01.11 година 13:55

[5] За http://nbb.com.ua/news/960/5/ 10.01.11 година 13:55

В Україні поширені також мови народних меншин. Як ми вже згадали вище, найбільш поширеною серед цих мов є російська. Рідною її вважає 29,6% населення України. Крім неї у державі поширені мови таких меншин: польська, білоруська, румунська, угорська, циганська та інші.

За Всеукраїнським переписом населення з 2001-го року мови народних меншин вважає рідними 2,9 % населення України. (див. додаток № 4)

Передусім у містах, але також у деяких селах населення спілкується так званим суржиком.[6] Суржик найбільше поширений у північно-східній частині України (Слобода, Донецьк, Дніпропетровськ), але також на прилеглій стороні Росії (околиці Стародубу, Курська, Ростова, Кубані). Проте елементи суржику можна знайти також на заході України. Можна навести такі приклади суржику:

Суржик: Сьогодні я купила юбку. Я зварю кофе.

Українська мова: Сьогодні я купила спідницю. Я зварю каву. Та інші.[7]

Історично великий вплив на розвиток української мови мала польська мова, хоча вона є західнослов'янською. Польська мова мала вплив передусім на лексику української мови, а меншою мірою також на її словотвір та граматику.

В українській мові наявні такі слова польського походження:

Хлопець – поль.[8]: chłopiec

Червоний – поль.: czerwony.

Квіти – поль.: kwiaty. Та інші.[9]

У літературі для навчання української мови[10] пишеться про те, що історичні та взаємодійні впливи меншого розміру мали з українською словацька та чеська мови, а також південнослов'янські мови. Найбільша спорідненість між цими мовами та українською зумовлена їхнім спільним походженням із праслов'янської мови.

---

[6] Суржик - суміш української та російської мов. У суржику переважає українська вимова та граматика, але лексика є ближчою російській мові.

[7] Власні приклади

[8] По-польськи

[9] Приклади http://litopys.org.ua/ukrmova/um128.htm дня 16.9.2010 година 18.10

[10] «Сучасна українська мова» під редакцією О.Д.Пономарева, Либідь, Київ 2005, с.72-73

Якщо йдеться про впливи чеської мови на українську, то вони в основному мають історичний характер. Ідеться про лексичні запозичення із чеської мови, що до української увійшли через польську. Про запозичення із чеської мови писав Й. Андерш[11].

Українська мова, так як кожна інша мова, у процесі свого розвитку зазнавала впливу і з боку інших мов, і сама впливала на сусідні мови. [12]

Найбільше лексичних запозичень знаходимо у дисциплінах: економіка, політика, військова справа, а також культура та техніка. В більшості ці слова належать до так званих інтернаціоналізмів, тобто слів, які з'являються в багатьох мовах із незміненим значенням. Ці запозичення походять переважно із таких мов: грецької, латинської, німецької, англійської, французької, італійської, іспанської, турецької тощо.[13]

На лекціях із лексикології[14] ми вивчали, що в українській мові біля 90 % є словами власне українського походження. До них належать також слова, які утворилися на основі східнослов'янських, спільнослов'янських та спільноіндоєвропейських слів. 10 % слів в українській літературній мові були засвоєні із інших мов. Процес запозичення слова часто переходить через іншу мову, наприклад: *візит* із латинської мови (через французьку), слово маршрут – запозичене із французької через посередництво німецької мови. Найбільше запозичень із інших мов перейшло до української через російську мову.[15]

Існують різні погляди на лексику української мови та її поділ. Наприклад з погляду її вживання можемо виділити лексику активного та пасивного вживання (лексику обмеженого та загального вживання).

У тих самих лекціях[16] читаємо, що активна лексика – це частина словникового складу мови, яка вживається усіма носіями мови, у всіх сферах людського життя. Це слова, загальновживані у всіх стилях мови, як у загальнонародній мові, так і у інших стилях.

---

[11] Андерш Й. «Українські грамоти в історії українсько-чеських мовних зв'язків» в «Ukrajinistika na prahu nového století a tisíciletí“ 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů, Sborník příspěvků, Olomouc 2001, с. 7-11

[12] Матвіяс І.Г. «Українська мова і її говори» Наукова думка, Київ 1990 с. 7

[13] «Сучасна українська мова» під редакцією О.Д.Пономарева, Либідь, Київ 2005, с.72-73

[14] З 4-ї лекції із лексикології.

[15] З 4-ї лекції із лексикології.

[16] З 4-ї лекції із лексикології.

Активна лексика поділяється також на загальновживану лексику та спеціальну (так звану лексику з обмеженою сферою вживання). Загальновживану лексику ще можна назвати загальнонародною. До спеціальної лексики належать професіоналізми, що об'єднуються в окремі системи термінологічних та номенклатурних назв, а також діалектизми.

Пасивна лексика - це частина словникового складу мови, яка вживається дуже мало (або перестала вживатися). До неї належать історизми, архаїзми та неологізми.[17]

1.2. Літературна і діалектна мови

У різних джерелах[18] пишуть про загальнонародну мову – як про мову всіх українців. Вона має як писемний, так і усний варіанти. Загальнонародна мова вживається незалежно від професії, віку, освіти та інших факторів. У складі загальнонародної мови вирізняються дві її загальні форми: літературна та діалектна мова. Поміж літературною і діалектною формами, які дуже різними, стоять ще два проміжні різновиди: народно-розмовна мова та просторіччя. Ці форми за деякими ознаками можуть бути суміжними з літературною мовою, а за іншими - з діалектною, але загалом відрізняються як від однієї, так і від другої мови.

Літературна мова – це загальна мова усіх стилів. Вона є найбільш поширеною. Вона має свою граматичну систему та її головною рисою є те, що вона сама себе може описати.[19] Вона є живою мовою, тобто її лексика і у

---

[17] Історизми – слова, які називають предмети, явища та поняття, які вже вийшли з ужитку, їх вживання припинено у зв'язку з соціально – побутовими та суспільно – політичними змінами. Історизми не мають синонімів у сучасній мові. Напр. мушкет, кантуш, булава.

Архаїзми – застарілі слова, у сучасній мові заміщені іншими словами (перст – палець)

Неологізми – слова, які виникають для називання нового предмету чи явища. Коли предмет чи явище є вже загальновідомим, його назва перестає бути неологізмом. Є і такі, що ніколи не ввійдуть до літературної мови напр. індивідуально – авторські, утворені письменниками: П.Тичина - *яблуневоквітно*

[18] «Українська мова. Енциклопедія», «Сучасна українська мова»

[19] Може сама описати свою граматику, лексику і тим подібні. Має свої назви для всіх мовних явищ, які вивчаються саме у досліджуваній мові.

певній мірі граматика постійно міняється, дещо в ній зникає а дещо з'являється. [20]

За І.Г. Матвіясом[21] літературна мова – це відшліфований різновид мови, який має усталені для певного періоду норми, які є історично мінливими. Він не пов'язаний із жодною конкретною частиною української території і служить комунікаційним потребам всього українського народу. Літературна мова однаковою мірою виявляється у писемній і в усній формі і використовується у всіх формах діяльності народу. Залежно від сфери її вживання, застосовуються різні функціональні стилі[22].

Літературна мова є результатом свідомої діяльності людей і є засобом вияву культурного життя народу.

Далі вчений пише про це, що для літературної мови характерні центральні і периферійні елементи. Центральні – це фонетичні, граматичні й лексичні риси, які притаманні всім стилям протягом тривалого періоду. Периферійні елементи є характерними тільки для певних стилів і функціонують тільки протягом незначного часу. До периферійних належать також елементи, які у певний історичний період виявляють діалектні або професійні особливості.

На відміну від літературної, діалектна мова немає писаних правил. Діалектна мова є територіально обмеженою, її будова є мінливою для різних етнічних частин. Діалектна мова має обмежену сферу вживання.

Як літературна мова, так і діалектна характеризуються певною нормативністю. Це поняття пов'язано з поняттям мовної системи, формування якої здійснюється у процесі користування мовою.

Категорія нормативності для літературної мови та для діалектної, - відмінна. У діалектній мові «норма створюється традицією життя говору, сприймається як природна. Зміни в народних говорах історично безперервні і мовцями не контролюються. Норма літературної мови – поняття історичне. Вона виникає з можливостей мови як системи виражальних засобів, регулює розвиток літературної мови як певного історичного явища і закріплюється

---

[20] Йдеться про архаїзми, історизми та неологізми, які переходять від пасивної до активної лексики і навпаки.

[21] Матвіяс І.Г. «Українська мова і її говори» с. 7-8

[22] Художній, публіцистичний, науковий, професіонально-технічний, документальний, епістолярний тощо.

відповідними настановами. Периферійні діалектні особливості літературної мови становлять джерело добору мовних елементів у процесі нормування.»[23]

1.3. Говірка, говір, наріччя

У склад діалектної мови входять більші та менші одиниці, з котрих кожна виступає на даній обмеженій території. Найменшою територіальною одиницею діалектної мови є говірка. Говірку характеризує єдність фонетичної, акцентуаційної і лексичної будови. У цьому плані вона співвідносна із літературною мовою.

Говірка найчастіше охоплює один населений пункт, лише інколи може охоплювати більшу територію. Згідно з «Енциклопедією української мови» говірка – це найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови. У структурі мовно-територіальних утворень (говірка - говір/діалект - наріччя) лише говірка є реальною комунікативною системою, засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів, принципово рівнозначною мові. Говірка відзначається єдністю структури, протиставляється іншим говіркам набором диференціальних ознак на фонетичному, акцентуаційному, граматичному, лексичному, семантичному рівнях. Близькі за визначальними рисами говірки утворюють групи говірок і говори. Сукупність усіх говірок складає діалектну мову. Говірка є центральним об’єктом описової діалектології картографування у лінгвістичних атласах.[24]

Говірки різняться між собою не за наявністю мовних рис, характерних тільки для них, але за певною незначною кількістю діалектних явищ, які об’єднуються в одну мікросистему.

Більшою територіальною одиницею є говір (діалект). За енциклопедією української мови говір - це «одиниця територіальної диференціації діалектної мови, яка становить об’єднання говірок, близьких за фонетичними, граматичними, та лексичними ознаками».[25]

---

[23] Матвіяс І.Г. «Українська мова і її говори» с. 8-9

[24] «Українська мова енциклопедія» Київ Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана 2000 с. 94-95

[25] «Українська мова енциклопедія» с. 94

Територія, на якій поширений даний говір, визначається шляхом лінгвістичного картографування. Цим методом говори виділяються на картах, де зовнішні межі говорів окреслюються пасмами ізоглос[26] найважливіших явищ. У територіальному плані говір не має чітких меж, а ізоглосами окреслюються ядро і периферія говору, до того ж в ядрі зосереджуються його основні особливості.

Окраїнні говірки часто поєднують у собі риси сусідніх говорів та утворюють ознаки перехідного діалектного типу.

В енциклопедії української мови[27] зазначається, що границі говорів є історично рухомими. Їх зміни можуть бути зумовлені по-перше: процесом міждіалектної взаємодії (мовна експансія напр. переміщення меж поширення дифтонгів на північ), а по-друге: колонізацією носіями говорів (напр. поширення гуцульського говору на Мараморощині і Буковині в 17- 19 ст.).

Центральним об’єктом при дослідженні говорів є сукупність визначальних рис, спільних для говірок, які входять до складу говору. Географічне визначення цих рис – це зовнішні межі говору.

На відміну від говірки, говір не є реально функціонуючою системою, тому визначення його фонетики, лексики чи граматики як цілісних підсистем має лише умовний характер. Переважно описи говорів виглядають як перелік основних рис їх структур.

Поняття говір має не тільки мовний, але й історично - культурний зміст. Це поняття часто співвідноситься з регіональною культурою, з окремими етнографічними групами (як бойки, гуцули, лемки).

Для позначення говору можна вживати термін діалект.

У цій енциклопедії[28] також згадується, що сукупність споріднених діалектів утворює найбільшу одиницю діалектної мови – наріччя. Структурні особливості тих говірок, що входять у склад даного наріччя виразно його відрізняють від інших.

---

[26] Ізоглоса – це лінія, якою на лінгвістичних картах позначають межі поширення певного мовного явища (фонетичного — ізофона, морфологічного — ізоморфа, лексичного — ізолекса та ін.). За «Українська мова енциклопедія»

[27] «Українська мова енциклопедія» с 94

[28] «Українська мова енциклопедія» с. 370-371

Поняття говірка, говір, наріччя не є повністю співвідносними. Якщо говірка представляє собою тільки діалектну одиницю як засіб спілкування, то в поняття говір та наріччя входять ще поняття етнічно-географічної й історичної категорії. Якщо говірки виділяються лише за мовними явищами, то у говорів та наріч враховуються також етнічні та історичні чинники.

Межі між територіальними діалектними одиницями неможливо визначити абсолютно точно. Часто немає чіткої межі між однією говіркою та другою. Чіткість границь між говорами і наріччями є історично зумовленою. Часто нечіткість межі можуть зумовити взаємовпливи діалектних одиниць.

І.Г. Матвіяс[29] у своїй праці пише, що в сучасності діалектною мовою користуються переважно селяни, мешканці менших містечок, а зрідка також передмість великих міст. У великих містах України мешканці переважно спілкуються літературною українською, або російською мовою. Проте і в центрах великих міст нерідко можна зустріти носіїв діалектних мов. Це переважно люди, що тільки недавно переселилися до міста із села. У міста переїжджають як мешканці навколишніх сіл, так і віддалених районів, тому їх «діалектна мова може відрізнятися від діалекту на території поширення якого знаходиться дане місто».

У сучасній українській мові крім територіальних діалектів виділяються також соціальні. Вони називаються діалектами лиш умовно, у прямому розуміні вони не є діалектами.

Появу соціальних діалектів спричинила виробнича, професійна та соціально-класова неоднорідність суспільства. До соціальних діалектів належать професійні говори, жаргони, арго і сленг.

---

[29] Матвіяс І.Г. «Українська мова і її говори» с. 12-13

2. Українська діалектологія та її методика

2.1. Поняття діалектології як науки.

Діалектологія, як кожна наука, має свої терміни, методи і завдання. За енциклопедією «Українська мова. Енциклопедія»[30], діалектологія - це галузь мовознавства, яка вивчає місцеві різновиди мови, її територіальні діалекти та говірки. Назва цієї науки походить із грецької мови і означає дослівно «вчення розмови» (διάλεκτος – розмова, говір, та λόγος – слово, вчення).

Діалектологія вивчає просторову варіативність мови та її територіальну диференціацію, історію формування мовно-територіальних утворень, зокрема мовні явища, їх співвідношення та взаємодію з іншими формами людської мови - зокрема літературною мовою, далі з просторіччям та соціальними діалектами.

«Діалектологія вивчає закономірності живої народної мови в усій розмаїтості її місцевих діалектів і говірок, а також географічне поширення діалектних одиниць у їх системі тощо.»[31]

І.Г. Матвіяс[32] завданням української діалектології вважає вивчення місцевих різновидів української мови – говорів – на сучасному етапі розвитку мови, а також на інших етапах історії її розвитку. Дослідження говорів, з матеріалів старших ніж сто років за науковцем належать до історичної діалектології. Хоча поняття українська діалектологія включає в себе і поняття історичної діалектології, згідно з дослідником не існує терміну з протиставним до неї значенням, яке б вказувало на дослідження говорів у сучасному стані. Щоб виразити протиставне значення до історичної діалектології треба застосувати описовий вислів «дослідження сучасних говорів».

Діалектологію ділимо на описову (статичну, чи синхронну) та історичну (діахронну).

Дослідник вважає також, що завданням описової діалектології є вивчення місцевих говорів мови у певному часовому періоді, який є

---

[30] «Українська мова енциклопедія» с.116

[31] Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» Головне видавництво видавничого об’єднання Вища школа, Київ 1980 с. 3

[32] Матвіяс І.Г. «Українська мова і її говори» с. 14-15

сучасним для дослідника. Цей розділ може також стосуватися дослідження описового характеру більш давнього часу. Це може бути, наприклад, дослідження діалекту на основі однієї чи більше пам'яток з одного часового періоду, з однієї території.

Діахронна діалектологія, згідно з науковцем, вивчає розвиток діалектної мови і місцевих говорів у довшому часі. Історична діалектологія тісно пов'язана з історією мови.

2.2. Види методів вивчення та дослідження діалектології

Кожна мова має свої методи для дослідження вибраного матеріалу. Це стосується і діалектології як науки. Одним із основних джерел дослідження діалектів є «сучасна, зафіксована певним чином жива усна розмовна мова в усій її діалектній розмаїтості.»[33] Найточніші фіксації української живої мови здійснюються за допомогою записів на плівках, або, що наразі ще більше використовується, - на цифрових носіях даних. Звукові записи на цифрових диктофонах дають можливість повністю зобразити майже всі особливості даного діалекту чи навіть говірки. Комп'ютерне дослідження цифрового запису дає можливість зауважити нюанси кожного звуку окремо. Щоб перенести цей матеріал на папір, вживається фонетична транскрипція. Наталія Глібчук у своїй праці[34] до найважливіших джерел дослідження народних говорів відносить саме діалектні тексти, тому що вони «допомагають фахівцям ліпше пізнати фонетичні, морфологічні, синтактичні, лексичні особливості того чи іншого говіркового масиву.»

Існують два основні методи збирання діалектного матеріалу: анкетний та експедиційний.

Анкетний метод полягає у тому, що окресленій групі людей розсилаються спеціально опрацьовані анкети на досліджувану тематику. Найчастіше об'єктом дослідження є вчителі та студенти заочної форми навчання. Ці люди заповнюють анкети згідно із доданою інструкцією.

---

33 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 20

34 Глібчук Н.М. «Українські говірки південно – західного наріччя. Тексти» Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, Львів 2005 с. 3.

Наступний метод – це метод експедиційний. Цей метод полягає у тому, що спеціально підготовлена група людей направляється у заздалегідь визначені населені пункти. Ці люди протягом порівняно короткого часу, записуючи розмови з діалектоносіями, збирають матеріал високої якості. Цей метод є набагато ефективнішим від згаданого вище, тому, що забезпечує найбільшу точність діалектних матеріалів. Тому на основі матеріалів, зібраних цим способом, пишуться наукові праці включно діалектологічних атласів та монографічних досліджень.

Основними методами діалектологічних досліджень є описовий (монографічний) та метод лінгвістичного картографування (лінгвістичної географії).

В українській діалектології найбільш поширеним є описовий метод дослідження. Це спричинено потребою вивчення законів живої української мови, виявлення діалектних явищ української мови на всій території її поширення.

Описове діалектологічне дослідження може здійснюватися у двох планах: синхронному (чисто описовому) та діахронному (порівняльно-історичному).

Синхронний аспект цього методу дослідження полягає в описі сучасного стану мовної системи місцевого говору або окремих говірок та їх окремих явищ незалежно від історії.

Діахронний аспект досліджує не лише опис сучасного стану діалектної мови, але також історію мовної системи даного діалекту. У діахронному аспекті наявні зіставлення та порівняння явищ діалекту з явищами літературної мови, з явищами інших діалектів, а також з даними історії досліджуваної мови та споріднених мов. Тут дуже важливим є залучення пам’яток історії мови, що були написані на досліджуваній території.

У діалектологічних працях обидва аспекти значною мірою переплітаються між собою.

Метод лінгвістичного картографування використовується «для визначення території поширення місцевих діалектів, встановлення

класифікації їх, визначення взаємовідносин місцевих діалектів як місцевих різновидів національної мови».[35]

За С.П. Бевзенком суть методу лінгвістичного картографування полягає у тому, що на основі зібраних за конкретною програмою матеріалів, окресленим способом на карту наноситься діалектне явище, завдяки чому повстає повна картина поширення окресленого явища на даній території. Після з'єднання населених пунктів, які стоять на границі існування даного мовного явища, отримаємо ізоглосу, яка чітко вкаже границі поширення окресленого мовного явища.[36]

Зібрання таких карт називається лінгвістичним атласом.

2.3. Коротка історія вивчення діалектології на Україні

Зацікавлення українською діалектологією сягає кінця XVIII –початку XIX століття. Окремі відомості про українські діалекти можна знайти в характеристиках, граматиках та інших працях О. Павловського, М. Лучкая, І. Вагилевича та Я.Ф. Головацького. Ці праці зорієнтовані передусім на порівняння та взаємодію української мови з іншими слов'янськими мовами. Проте українські діалекти справді стали предметом наукового дослідження лише у половині XIX століття.[37]

За Бевзенком[38], науковим основам української діалектології дав початок О.О. Потебня у працях «О звуковых особенностях руских наречий», «Заметки о малоруском наречии», «К истории звуков русского якыка», у яких автор уже розрізняє український, подільський, галицький, карпаторуський говори.

Дослідник вважає, що першою справді науковою діалектологічною працею була праця К.П. Михальчука «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины». Ця праця була написана на основі значного фактичного матеріалу, зібраного експедиціями. Михальчук

---

35 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 25
36 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 25-26
37 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 28
38 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 28

перший розділив українську мовну територію на три наріччя: українське, поліське і червоноруське (русинське або руснацьке) [39].

Класифікацію Михальчука дослідник вважає найбільш вдалою. Усі дальші спроби класифікації здвояться до уточнення теорії Михальчука.

Проте, деякі дослідники пропонували інший поділ українських діалектів. Так, напр. О.І. Соболевський в своїй праці «Опыт русской дыалектологи. III. Малорусское наречие.» [40] виділяє лише два наріччя: північноукраїнське і південноукраїнське.

На початку XX століття дослідники були змушені виділити ще два наріччя у рамках південного наріччя: південно-західне і південно-східне. Ця класифікація залишилася дійсною до сьогодні.

Першим дослідником надсянських говірок, за М. Лесівим[41], був І.Верхратський. Він, за М.Пшеп'юрською[42], перший звернув увагу на незнаний говір і надав йому місце в українській діалектології.

Саме М.Пшеп'юрська є однією із найважливіших дослідниць. На основі її праць і праць І.Верхратського проводять дослідження їх послідовники, як напр. М.Лесів. Це також дослідники, що займаються діалектологією загально, або досліджують інші українські діалекти, для порівняння котрих користуються їхніми дослідженнями.

2.4. Загальна класифікація українських діалектів.

В українській мові історично виділяються три наріччя: північне наріччя, північно-східне наріччя та південно-східне.

Північне наріччя межує на сході з російською мовою, на півночі – з білоруською, а на заході – з польською мовою. Південна його границя проходить приблизно по лінії: Володимир-Волинський—Луцьк—Рівне—Новоград-Волинський—Київ—Прилуки—Конотоп і далі по річці Сейм до межі із російською мовою. У північному наріччі наявні такі говори:

[39] Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 29
[40] Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 29
[41] Лесів М. «Українські говірки в Польщі» вид. Український архів Варшава 1997 с. 182-186
[42] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» Варшава 1938 с. 4

Східнополіський[43] говір (правобережнополіський), середньополіський (правобережнополіський), західнополіський.

І.Г. Матвіяс провів класифікацію українських наріч та виявив границі між ними на основі «Атласу української мови»[44]. Згідно з його дослідженням границя між північно - і південно- східним наріччям проходить чим раз далі на північ (якщо порівняти з попередніми дослідженнями). На думку дослідника, це можна пояснювати двома способами. З одного боку – неточністю критеріїв діалектного членування у попередніх дослідників, а з другого – тим, що характерні риси південно-східного наріччя витісняють особливості явищ північно-східного наріччя, що спричиняє звужування території поширення північного наріччя.

І.Г. Матвіяс пише, що український діалектолог М. В. Николайчук південну межу середньополіського діалекту проводить далі на північ визначеної нами лінії. Дослідник уважає, що ця межа проходить по лінії: на північ від міста Рівне – на північ від міста Новоград-Волинський (між селами Курчиця і Вербівка) – верхів'я ріки Уборть – верхів'я ріки Остер на Чернігівщині. Приблизно по вказаній лінії пролягає ряд ізоглос діалектних явищ і за даними «Атласу української мови», проте сукупність найістотніших ознак, характерних для північного наріччя, дає підстави проводити південну межу північного наріччя на цьому відрізку далі на південь»[45] (див. карта говорів України – додаток).

С.А. Макарчук у своїй праці[46] пише, що південно-східні говори поширені у частині Київської та Сумської областей і у Черкаській, Полтавській, Харківській, Луганській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій області. Південно-східні діалекти територіально займають найбільшу частину України.

За С.А. Макарчуком[47] до південно-східного діалекту належать середньонаддніпрянський, слобожанський, степовий говори, до південно-

---

43 Деякі вчені північні діалекти називають поліськими

44 «Атлас української мови» Київ 1984, 1987

45 Матвіяс І.Г С.А.. «Українська мова і її говори» Київ 1990 с. 33-34

46 Макарчук «Етнографія України. Навчальний посібник» вид. Світ Львів 2004 http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part7/704.htm дня 13.01.2010. година 17:00

47 Макарчук С.А. «Етнографія України. Навчальний посібник»

західного: лемківський, надсянський (долівський) закарпатський, покутсько-буковинський, гуцульський, бойківський, наддністрянський, волинський, подільський (див. карта українських говорів – додаток № 5)

2.5. Говори південно-західного наріччя

Південно-західне наріччя географічно поширене в південних районах Волинської, Рівненської і Житомирської областей. Це наріччям охоплює також Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Вінницьку, Івано-Франківську, Чернівецьку і Закарпатську області, а також західні частини Черкаської, Кіровоградської та Одеської областей. Деякі говірки цього наріччя досі збереглися на сьогоднішній території Польщі, Словаччини (лемківський говір), Молдавії і Румунії. На території колишньої Югославії, в Канаді та США можна також почути переселенські говірки піденно - західного наріччя. [48]

Сучасні південно-західні говори в українській мові поділені на три виразні групи: волинсько-подільську, галицько-буковинську та карпатську.[49] Це історичний поділ. І.Г. Матвіяс[50] допускає, що волинсько-подільська група південно-західних говорів відповідає мові давніх південних волинян і уличів, галицько-буковинська група з гуцульським говором походить від мови тиверців, хоча Г.Ф.Шило вважає, що предками наддністрянців були також уличі. Якщо йдеться про карпатську групу говорів, то вона, вірогідно, походить від білих хорватів. Проте слід зауважити, що зараз уже немає прямої відповідності між мовами східнослов'янських племен і теперішніми південно-західними говорами.

Усі наріччя, як ми вже згадали, відзначаються певними діалектними ознаками, які відрізняють говірки, говори а також наріччя одне від одного. Ці ознаки можуть бути фонетичними, морфологічними, та синтаксичними а також лексичними[51].

---

48 Макарчук С.А. «Етнографія України. Навчальний посібник»
49 Поділ за: Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» Київ 1980 с. 212
50 Матвіяс І.Г. «Українська мова і її говори» с. 42
51 Пор. Бевзенко С.П. «Українська діалектологія»

До південно-західного наріччя належать такі говори, або групи говірок:[52]

а) У волинсько-подільській групі говорів:

- південноволинські говірки;

- подільські говірки;

б) У галицько-буковинській групі говорів:

- наддністрянські говірки;

- покутсько-буковинські (надпрутські) говірки;

- східнокарпатські (гуцульські) говірки;

- надсянські говірки;

в) Карпатська група говорів:

- північнокарпатські (бойківські) говірки;

- середньозакарпатські (закарпатські) говірки;

- західнокарпатські (лемківські) говірки.

Ми подали загальну характеристику українських діалектів. Тепер зосередимося на описі надсянських говірок.

[52] Поділ за: Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с. 214-229

3. Надсянські говірки

3.1 Територія поширення надсянських говірок

Загалом, надсянські говірки виступають на території над рікою Сяном та її притоками від ріки Стрв'яж (Стривігор) на півдні аж до ріки Танви на півночі, тобто на території по обидва боки польсько – українського кордону. Ці говірки поширені на території західних частин Мостиського, Яворівського та Любачівського районів на Україні, а також на території Перемишльського та Ярославського повітів у Польщі.

Сьогодні більшість надсянських говірок існує на території Польщі, тому можемо їх зустріти також у Короснянському, Тарнобжеському, Замойському та інших повітах. Ці території історично багато років були населені українцями та лемками і тільки після другої світової війни їх приєднали до Польщі. У Польщі ці говірки або їх залишками знаходимо передусім навколо таких міст та містечок: Перемишль, Сянок, Ярослав, Березів, Радимно, Тарногород, Пореворськ, Лежайськ, Любачів.

Надсянські говірки межують з наддністрянськими, північно-карпатськими та лемківськими говірками і є найбільше наближеними до них за своїми діалектними ознаками.

Обсяг та границі надсянських говірок точно окреслила М. Пшеп'юрська на основі праці І. Верхратського, який писав, що на заході мова Долів[53] приймає лемківські прикмети, на північному сході спливається з батюцьким[54] та ополянським[55] говорами, а на південному сході з бойківським говором. М. Пшеп'юрська до цього твердження додає:

«Засадничо можна прийняти таке загальне означення надсянського говору, але треба додати ще декілька поправок. Не згадує Верхратський про те, що на заході й півночі межує надсянський говір з польськими діалектами, а поминути цього не можна з огляду на взаємні впливи цих

---

[53] Стара назва мешканців Надсяння. Термін введений І. Верхратським для визначення надсянських говірок як самостійної діалектної групи, стаття «Про говір долівський» у збірнику «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, т. XXXV – XXXVI Львів, 1900, у Лесів. М. «Укрпінські говірки в Польщі»

[54] «Батюцькі говірки - це північна Надсянщина, околиці Яворова і Рави-Руської. Назва походить від слова батю – батько, часто вживаного в цих околицях» -Рудницький Я. «Українська мова та її говори» третє видання, Вінніпег 1965, с. 47

[55] Наддністрянським

говірок на себе. Слід додати, що між надсянським говором і говорами лемківським і бойківським простягається смуга змішаних і перехідних говірок, на території яких стрічаються із собою елементи цих сусідніх говорів»[56].

Цей територіальний обсяг надсянського говору, який увела М.Пшеп'юрська, прийнявся в українській діалектології та існує донині.

Границі говору окреслюються через визначення ізолекс та ізофон. Так наприклад польський лінгвіст З. Штібер[57] визначив північну й східну границю між надсянським та лемківським говорами на основі вимови -н', -т', -с', які з надсянської сторони вимовляються м'яко -нь, -ть, -сь, а з лемківської сторони твердо -н, -т, -с. У своїй книзі «На пограниччях надсянського говору» М. Пшеп'юрська – Овчаренко констатує, що бойківські та лемківські говірки мають свої межі у північній частині Сяніцького і Ліського повітів та на південній Самбірщині.[58]

Східну межу надсянського говору з наддністрянським окреслив К. Кисілевський. Цю межу він визначає по лінії: Биличі, Райтаревичі, Хрипливи, Рудки, Щирець, Оброшин, Рудно, та далі на схід від Янова, де коло Жовкви стрічається з батюцькою говіркою. Цю межу Кисілевський визначив на основі ізолекс існування в надсянських говірках полонізмів бити (бути) й гадати (говорити).[59]

Цікавою річчю є говірки батюків, тому, що інколи їх зараховують до наддністрянських говірок (наприклад К. Кисілевський у своїй праці згадує про Наддністрянську говірку батюків [60]. Інші вчені, наприклад, Я. Рудницький констатує, що батюцькі говірки належать до надсянського говору[61]. Якщо прийняти думку, що ці говірки належать до групи наддністрянських говірок, тоді подальшу границю між надсянською та наддністрянською групами говірок проводимо вже на території Польщі. Ця границя переходитиме через Любачівський та Томашівський повіти.

---

56 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» Варшава 1938, с.2

57 Stieber Z., «Wschodnia granica Łemków.» у "Sprawozdania PAU", XL (1935), nr. 8.

58 Пшеп'юрська– Овчаренко М. «На пограниччях надсянського говору» , у Пшеп'юрська – М. Овчаренко «Мова українців Надсяння» Перемишль 2007 с.215

59 Кисілевський К. «Мовні особливості наддністрянського гнізда», Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка т.CLIX, Збірник на пошану Зенона Кузелі Нью-Йорк – Париж 1962, с. 286.

60 Кисілевський К. «Мовні особливості наддністрянського гнізда», с. 284

61 Рудницький Я. «Українська мова та її говори» 3. видання, Вінніпег, 1965, с. 47

Сьогодні більшість населених пунктів, де можемо зустріти носіїв надсянських говірок лежить на території Польщі. Ще у міжвоєнний період М. Пшеп'юрська для своєї праці досліджувала наріччя на територіях колишніх Перемиського, Мостиського, Ярославського, Переворського, Яворівського, Любачівського та Білгорайського повітів. Як видно на мапі (див. Додаток 6), абсолютна більшість цих земель - сьогодні польські. Говірки цих земель знаходяться під постійним впливом польської мови й сьогодні вже суттєво відрізняються від надсянських говірок на території України.

3.2. Характерні риси надсянських говірок.

Між різними наріччями в українській мові є суттєві відмінності, які відокремлюють їх одне від одного та від літературної мови. Сюди можемо зарахувати відмінності у сфері фонетики, морфології, синтаксису, лексики та фразеології.

3.2.1. Фонетичні ознаки

У надсянських говірках – як пише М.Лесів[62] – можемо знайти фонетичні ознаки, які можемо назвати архаїчними, бо виступали у староукраїнській мові й за походженням вони праслов'янські. Як приклад, вчений подає різницю між голосними «і» та «ы» (и), а конкретно їх давню вимову, яка залишилася у надсянських говірках донині, але у іншому вигляді, ніж у архаїчних говірках: лемківських та бойківських.[63]

Найбільш характерною фонетичною ознакою надсянських говірок вчені вважають вимову голосного «і». Це «і» переднього ряду, високого піднесення, напружене виступає там, де в літературній мові знаходиться голосний «и», але воно не пом'якшує попередніх приголосних, напр.: [худіті]- ходити, [дітіна]- дитина, [маліна]- малина. М. Пшеп'юрська[64] вважає, що це – архаїчне явище, і воно сильно втримується на територіях

---

62 Лесів М. «Українські говірки в Польщі» вид. Український архів Варшава 1997

63 Пор. Лесів «М. Українські говірки в Польщі» с. 48-51, 121 -124

64 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» Варшава 1938, с.15

пограниччя, завдяки впливу аналогічних сусідніх говірок та мов. Згідно з М.Лесівим тут йдеться очевидно про вплив сусідніх польських говірок та польської літературної мови. [65]

М.Лесів[66] стверджує, що таке саме «і» (що не пом'якшує попередній приголосний) виступає у закритих складах (де у праслов'янській мові було «о») там, де у літературній мові є «і», що пом'якшує попередній приголосний напр. [ніс] – ніс, [діў] – дів, [братіў] – братів. Однак «і», що походить із старослов'янського «ять», так, як у літературній українській мові, пом'якшує попередній звук, напр. [л'іту] – літо, [д'іўка] – дівка, [с'іну] – сіно.

Як ми вже згадували вище, у надсянських говірках виступає фонема «ы» (середнього ряду, високого піднесення) на місці загальноукраїнського «и» Ф.Жилко[67] вважає, що цю фонему найчастіше можемо зустріти у позиціях після губних і сонорних приголосних та у закінченнях прикметників, напр. у словах [сын] – син, [рыба] – риба, [малый] – малий. У деяких із цих говірок, як стверджує дослідник, «ы» набуває більш задньої артикуляції і лабіалізації.

М. Пшеп'юрська у своїй праці[68] стверджує, що заднє «ы», у наголошених позиціях виступає після губних приголосних, напр. [я был], [мылу] - мило, а також після зубних приголосних, напр. [дым], [тамтых]. Завважити їх можна також після шиплячих приголосних ч, ж, ш, у місцях де виступало праслов'янське «і», напр. [жыту] - жито, [шылу] - шило, [чыстый]. Дослідниця особливо звертає увагу на префікс «вы», частку «бы», та сполучник «жы», де «артикуляція його заокруглюється і робить враження звука [у]» найчастіше у ненаголошених позиціях, напр. [вуганєв] – виганяв, [він бу хтів] – він би хотів.

За С.П. Бевзенком[69] у деяких говірках цього говору праслов'янське «е» у нових закритих складах (де в українській літературній мові нині є

---

65 Łesiów M. «Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej, „Slavia Orientalis" r. XXII, nr. 1 Warszawa 1973, s. 74.

66 Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с.201

67 Жилко Ф. «Нариси з діалектології української мови» 1966 Київ, с. 204

68 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» Варшава 1938 с. 18-19

69 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія», с.223

«і»)[70] може переходити в «у» - [прынюс] – приніс, [матюр] – матір, [мнют] – мед.[71]

Учені[72] звертають також увагу на звукосполучення «ки», «ги», «хи», які у надсянських говірках вимовляються м'яко [к'і], [г'і], [х'і], напр. [сніг'і], [к'іну], [х'ітрый].

Характерним для надсянських говірок є за Ф.Жилком[73] задньоязичний «н» перед приголосними к, г, ґ, х такий, як у польській мові. Це явище зустрічаємо напр. у таких словах як [Ганка], [тенґій], [драбінкі][74].

М.Пшеп'юрська[75] характерною для цих говірок також вважає тенденцію переходу «–л» на кінці слова, або складу у «-ў». Дослідниця завважує це явище не лише в кінці дієслів третьої особи минулого часу чоловічого роду, напр. [маў], [даў], [ходиў], але також у словах, де «-л» у літературній мові залишилося, напр. [паўка], [Міхаўку], [стіў].

Українська діалектолог[76] звертає увагу на те, що майже всім надсянським говіркам притаманна вимова звукосполучення «ст'» як [сц'], напр. [сціна], [кісць], [в місці] – в місті.

Наступною характерною рисою є те, що слова, які «починаються голосним, приймають, як правило, якийсь т.зв. протетичний приголосний на початку слова»[77]. До цих приголосних належать:

- «в-» [ў-], як у словах: [воку] – око, [вобраз] – образ, [вогірок] – огірок, [ўухо] – ухо та інші.

- «й», у словах: [Їван], [їнчий] – інший, [янгіл] – ангел

- «г», у словах: [госінь] – осінь, [Гамерика], [галярм], [горати][78].

Таким чином ми описали найважливіші фонетичні ознаки надсянських говірок. Звичайно, їх існує набагато більше, але аналітичний опис не є головною метою цієї праці.

---

70 Власна примітка.

71 Приклади за Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с.200

72 Бевзенко С.П. «Українська діалектологія» с.223, M. Łesiów «Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej», s. 74.

73 Жилко Ф., «Нариси з діалектології» с.206

74 Приклади: Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.26

75 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.27

76 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.28

77 Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с.204

78 Ф.Жилко «Нариси з діалектології української мови" с. 206

Слід згадати про місце наголосу у словах. Він, як правило, подібний до загальноукраїнського, рухомий, але його місце часто інше, ніж місце загальноукраїнського наголосу, напр. сто́ю, ста́ра, трі́мам, і інші.[79]

М. Пшеп'юрська у своїй праці [80] пише про те, що з погляду наголошування слів, територію надсянського говору можемо поділити на дві частини:

- на схід від Сяну, «де панує ще помірна одностайність і правильність і принаймні нема якихось яскравих різниць між поодинокими говірками.

- на захід від Сяну починається вже різнорідність щодо наголосу, яка зростає в міру щораз то більшої стичності з польською мовою» (Пшеп'юрська 1938 с. 35).

Перейдемо до словозміни у надсянських говірках.

3.2.2 Морфологічні ознаки

Ми вже зазначали, що говори відрізняються один від одного та від загальнонародної мови також і за морфологічними ознаками.

Важливі різниці можна зауважити при відмінюванні іменників. Так, наприклад, в орудному відмінку однини іменників, прикметників, а також займенників жіночого роду, за М. Лесівим[81], наявне закінчення «–ом» замість загальноукраїнського «-ою», «-ею»[82], напр. «з добром бабом», «дорогом», «с пшеницьом», «з ньом» - з нею. М.Пшеп'юрська згадує і про те, що на північно-східній частині території поширення цього діалекту, іменник жіночого роду однини у формі орудного відмінка має закінчення -оў, -уў, -еў, -іў, як у словах: [рукоў] — рукою, [душеў] — душою, [кривеў] — кров'ю, [смертіў] — смертю, [паніў] — панею.[83] Вищезгадані вчені вважають, що закінчення орудного на "-ом" є найбільш характерною рисою надсянських говірок.

---

79 Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с. 206
80 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с. 33-35
81 Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с.207
82 «Сучасна українська мова» під редакцією О.Д.Пономарева, Либідь, Київ 2005, с.-70
83 Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с. 38-39

У надсянських говірках наявні, як і у загальнонародній мові, закінчення “-ові”, “-еві”, а саме у цьому діалекті вони використовуються ще ширше, наприклад у формах іменників четвертої відміни типу теля, ім'я[84]. М. Пшеп'юрська у своїй праці[85] подає такі приклади: [лушєтуві] — лошеті, [качітуві] — качаті, [курітуві] — куряті, [діўчетіві] — дівчаті, [їміні́ві] — імені тощо. Згідно з дослідницею, це закінчення може також виступати у формах іменників першої відміни із закінченням на “-а” типу староста, а саме: [старостові], [дружбуві], [Міколуві].

Вчені стверджують, що у місцевому відмінку чоловічого і середнього роду інколи закінчення “-у” витісняє загальноукраїнське закінчення “-і”, напр. [на ставу], [в нужу] — в ножі, [на Сіну] — на Сяні, [ф сілу] — в селі, [на тилєтю] — на теляті.[86]

Михайло Лесів[87] пише і про зникання кличної форми у деяких іменників. У таких випадках, як і у загальнонародній мові, функцію кличного виконує називний відмінок, напр. [Маруся], [Мікола], [Петро] замість Марусю, Миколо, Петре[88]. Інколи також буває, що клична форма втрачає кінцевий голосний, напр. [мам] — мамо, [Гань] — Ганю, [Марын] — Марино[89]. М. Пшеп’юрська[90] уточнює, що такі форми вживаються лише у неофіційному мовленні та для зазначення теплих міжлюдських (напр. сусідських) відносин.

М. Пшеп’юрська, Ф.Жилко, а також інші вчені звертають увагу на те, що у надсянських говірках можна зауважити цілком помітні залишки староукраїнської форми двоїни. На це вказують закінчення іменників -іма, -има, -ема в орудному множини, напр. [пальціма], [вучима], [госціма] замість пальцями, очами, гостями. Ці закінчення виступають паралельно із закінченнями -амі, -емі, -мі (сынамі, госцімі, днємі).[91]

Залишки двоїни видно також у називному відмінку жіночого і середнього роду, зазвичай у сполученні з числівниками 2,3,4, напр. [дві

---

84 «Сучасна українська мова», с.72-73
85 Пшеп’юрська М. «Надсянський говір» с.37
86 Пшеп’юрська М. «Надсянський говір» с.39
87 Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с. 208
88 Власні приклади
89 Приклади за Лесів М. “Уркаїнські говірки в Польщі” с. 208
90 Пшеп’юрська М. «Надсянський говір» с.39
91 Пшеп’юрська М. «Надсянський говір» с.40,.Жилко Ф “Говори української мови” Київ1958, с.90

гусці], [дві дуньці], [дві руці], [тры вуроні], [штыры сістрі], [тры рашаті], [дві сілі], [дві япці][92] замість: дві гуси, дві доньки, дві руки, три ворони, чотири сестри, три решета, два села, два яблука[93]. Це лише залишкові форми, але вони "ще дуже живучі в надсянському говорі, проте передусім у його центральній частині, на пограниччях ще у 30-их роках було зауважено тенденцію до їх зникання, а то й цілковитий їх брак".[94]

Якщо йдеться про прикметники, то М. Пшеп'юрська звертає увагу на стягнені форми називного відмінка середнього роду однини напр. [малої дівчє], [ладнуї полі], [вілікуї тилє] замість мале дівча, ладне поле, велике теля[95], а також форми множини напр. [добриї люди], [малиї діті][96] замість добрі люди, малі діти[97].

Згадана дослідниця також пише про те, що у надсянських говірках можна спостерігати енклітичні форми давального відмінка займенників напр. [мі] – мені, [ті] – тобі, [ї] – її, напр. у таких реченнях: [дай мі їсті], [шос ті пувім] [98].

Цікавими є форми числівників [єдін] та [штири] (один, чотири), а також числівники від 11 до 30, у яких «виділяється м'який елемент, причому зникає приголосний та кінцеве «-ть» : [їдинайці] – 11, [дванайці] – 12, [трынайці] – 13, [штырнайці] – 14, [пітнайці] – 15, [двайці] – 20, [трыйці] - 30[99]

Для надсянських говірок характерними є також відмінності в області дієвідміни. До них належать короткі, стягнені форми дієслів на –ати у теперішньому часі напр. [гадам], [гадаш], [гадат] - гадає, [копат] – копає, [рубат] – рубає, [чекам]- чекає, [знам] – знаю[100]. У множині, за П. Пшеп'юрською[101], спостерігаємо уже нестягнені форми напр. [знаїмо], [копаїті], [чекают][102].

---

[92] Приклади за Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с. 208
[93] Власний переклад
[94] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.40
[95] Власні переклади
[96] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.40
[97] Власні переклади
[98] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с. 41
[99] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с. 41, цитат також у Лесів М. "Уркаїнські говірки в Польщі" с. 209
[100] Лесів М."Уркаїнські говірки в Польщі" с. 210
[101] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с. 43
[102] Власні приклади.

Скорочені форми характеризують також наказовий спосіб. У цих формах спостерігаємо зникання визвучного голосного у закінченнях напр. [хоть] – ходи, [бер], [несь], [выкуп], [привяж][103], а в множині: [ходьму] – ходімо, [ходьті] - ходіть[104].

У надсянських говірках існують відмінні від літературної мови форми минулого часу. Михайло Лесів у своїй праці[105] пише про те, що ці форми – складні: [мав'їм], [малас], [малізму], [худілам], [худів'їс], [худілізму], [худілісті]. М. Пшеп'юрська[106] додає, що ці закінчення можуть бути рухомими або прилягати до інших частин мови: [дем быв] – де я був, [щос гадала] – що ти говорила, [жызму їзділі] – що ми їздили, [ві Львові сті є] – ви є у Львові тощо. Відмінною є не тільки форма минулого, але також майбутнього часу, який за М. Пшеп'юрською[107] утворюється аналітичним способом від особової форми дієслова «бути» та відповідної форми дієслова у минулому часі. Дослідниця подає такі приклади: [буду рубіў] – буду робити, робитиму, [буду спала] – буду спати, спатиму, [будіму їлі] – будемо їсти, [він буді браў] – він буде брати, братиме.

Звичайно, морфологічних ознак надсянських говірок існує величезна кількість, але завданням цієї праці є лише перерахувати найважливіші ознаки цих говірок.

Перейдемо до словникової системи надсянських говірок.

3.3 Лексична система

Хоча, за Лесівим, про лексику надсянських говірок відомо небагато, а у загальних працях написано тільки про деякі місцеві словникові особливості, можемо сказати, що вона залишається під значним впливом польської мови.[108]

---

[103] Жилко Ф. «Нарис з діалектології ...» с.206
[104] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.4
[105] Лесів М. "Уркаїнські говірки в Польщі" с. 210
[106] Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» с.44
[107] Пшеп'юрська М. с. 44
[108] Лесів М.«Українські говірки в Польщі» с. 213

Жилко доповнює цю теорію, згідно з його версією цей вплив можемо зауважити як у прямо запозичених словах, за фонетичними ознаками, так і у відмінюванні, тобто на морфологічному рівні цих говірок.[109]

Як ми вже зазначали вище, говірки неможливо точно відділити одна від одної, тому що поза межами ізоглос, що окреслюють умовні границі якогось говору, можемо зустріти чимало його ознак. Деякі ознаки можуть навіть бути спільними для кількох говірок, або запозиченими з інших.[110] Таким чином, наприклад, слова *бастір, бастирка, дзядзя, біти* та інші, є спільними для окремих карпатських та наддністрянських говірок[111].

За М. Лесівим[112] більше половини лексичних елементів надсянських говірок має архаїчний характер. Він виявляється зокрема у тому, що ці слова належать до західноукраїнських говірок від давніх часів. Інколи цей архаїчний характер полягає в тому, що деякі слова стародавньої загальноукраїнської мови у літературній мові вже зникли, а у говірках вони постійно живі. Багато таких слів змінили або фонетичну або морфологічну форму у літературній мові, а про незмінені форми в говірках тепер говоримо як про архаїзми. До таких слів, що мають іншу форму у літературній мові належать напр.: *Бебухі* – бебехи, *біяк* – бияк, *бугіні* – богиня, *дорщ* – дощ, *мачиха* – мачуха та інші[113]; в українській мові їх багато. Це, головним чином, пояснюється різницями у звуковій системі надсянських говірок.

Лесів пише також про слова, які від літературної мови відрізняються морфологічними прикметами, йдеться передусім про суфіксальне оформлення. Ці явища дослідник зауважив, наприклад, у таких словах: *братувіха* – братова, *гурнец* – горщик, *вівсяниця* – вівсище, поле по вівсі, *саділі* – садильниця, робітниця до садження картоплі, *суржиця* – суржик, мішанина пшениці й жита та ін.[114]

Згідно з цим дослідником, у надсянських говірках можемо виділити також групу слів, що вже не вживаються у сучасній загальноукраїнській мові, тобто історизми та архаїзми: дружбіни – один із весільних обрядів,

---

[109] Жилко Ф. «Нариси з діалектології...» с. 207
[110] Жилко Ф. «Нариси з діалектології...» с. 207

[111] Пояснення діалектних слів знаходяться у частині «Словник»
[112] Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с. 214
[113] Приклади за Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с. 214
[114] Лесів М.«Українські говірки в Польщі» с. 215

грузава – підмокла лука, скурудіна – заскороджене поле, триманці – хресні радощі тощо. [115]

У надсянських говірках, на основі словника, який додала М. Пшеп'юрська у своїй праці[116], можна знайти слова, що за формою одинакові, або дуже подібні загальнонародній мові, але Словник Української Мови[117] подає інше їх значення. Це наприклад такі слова:

Надс. *Млінець* – жорна (Пшеп'юрська 195) : укр. *Млинець* – тонкий коржик з рідкого тіста спечений на сковороді (СУМ, IV, 764).

Надс. *Планіти* – нечисті хмари (Пшеп. 200) : укр. *Планета* – небесне тіло, що обертається навколо сонця. (СУМ, VI, 561).

Надс. *Вулуцюга* – деревляний прилад, на якому везуть плуг, щоб не орав дороги (Пшеп. 187) : укр. *Волоцюга* – бездомна людина (СУМ, I, 733) та інші.

Слова, про які ми зараз говоримо, через своє звукове та морфологічне оформлення та значення, вказують на їх приналежність до української мови, і людина, яка володіє українською мовою або іншим українським діалектом, повинна ті слова розуміти[118].

Тепер перейдемо до іншої великої частини лексичного складу надсянських говірок – запозичень із польської мови. Михайло Лесів[119] пише, що про полонізми у цих говірках писали майже всі дослідники надсянських говірок, але особливо ними цікавився український славіст, що викладав в університеті у Франкфурті над Майном і в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, - Олекса Горбач. Він поділив запозичення із польської мови на три головні групи:

1. слова, що з'являються паралельно до українських еквівалентів;
2. слова, що «фонетично українізуються» (напр. яскілка – поль. jaskółka)
3. слова з польськими рисами

[115] Лесів М.«Українські говірки в Польщі» с. 215
[116] М.Пшеп'юрська «Надсянський говір» с. 185-210
[117] Словник Української Мови у 11 томах — Київ: Наукова думка, (1970-1980). Далі СУМ
[118] Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 216
[119] Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 216

Горбач також констатує, що надсянські говірки є досить насиченими полонізмами[120]

Сам Лесів полонізми[121] у надсянських говірках поділив за звуковими ознаками, які вказують на польське походження цих слів. Дослідник вказує такі ознаки[122]:

1) Наявність носових голосних, характерних для польської мови:

Фць**он**ж – укр. «все» - поль. wci**ą**ż;

Ґ**ем**ба – укр. «лице, уста» - поль. g**ę**ba

Ск**он**т – укр. «звідки» - поль. sk**ą**d

Інколи носові голосні у запозичених словах змінюються на відповідні усні голосні:

Пін**і**зі – укр. «гроші» - поль. pieni**ą**dze

Ск**у**т – укр. «звідки» - поль. sk**ą**d

Ст**у**жка – укр. «стяжка» - поль. wst**ą**żka[123]

2) Наявність польських відповідників повноголосся:

Ска**вро**нук – укр. «жайворонок» - поль. sko**wro**nek

Тшевік – укр. «черевик» - поль. **trze**wik

А також слів зі зміненим повноголоссям на українське (українізоване)

С**іре**дук – укр. «середина» - поль. ś**ro**dek

3) Слова, у яких загальноукраїнське «-і-», що походить з праслов'янського «**ѣ**» (ять), замінено «-а-»

Ц**а**лі, ц**а**вким – укр. «зовсім» - поль. wc**a**le, c**a**łkiem

Дз**я**д – укр. «дід, жебрак» - поль. dzi**a**d

В**я**дро – укр. «відро» - поль. wi**a**dro

4) Слова, у яких українське «-ор-» із праслов'янського складотворного замінено польським «-ар-»:

Б**ар**дзу, б**ар**ц – укр. «дуже» - поль. b**ar**dzo

В**ар**ґі – укр. «губи» - поль. w**ar**gi

---

[120] Horbatsch O. „Polnische Lehnwörter in den Ukrainischen Mundarten", „Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slavisten, Kongress in Prag 1968" в Лесів М. 216 - 217

[121] Дослідник досліджував полонізми у надсянських говірках на основі словничку, який списала у своїй праці Пшеп'юрська М «Надсянський говір»..

[122] Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 217

[123] Приклади за Лесів М. «Українські говірки в Польщі». с. 217

5) Наявність звукосполучень «-дл-», які відповідають загальноукраїнському «-л-»:

Мні**дл**іті лен – укр. «терти лен» - поль. mię**dl**ić len

Призіра**дл**у – укр. «дзеркало» - поль. zwiercia**dł**o

Інколи звукосполучення «-дл-» українізується та змінює на «-л-»:

Пристіра**л**у – укр. «покривало» - поль. prześciera**dł**o

6) Слова у яких на місці українського «-т-», «-дз-» виступає «-ц-»:

Бо**ц**ян – укр. «бузько» (ст. укр. «бо**т**ян») - поль. bo**ci**an

Цьотка – укр. «**т**ітка» - поль. **ci**otka

Дзє**ц**ку – укр. «ди**т**ина» - поль. dzie**c**ko

7) Слова у яких замість українського «-ч-», що походить з праслов'янського *tj і *kt', знаходиться «-ц-»:

Ма**ц**оха – укр. «ма**ч**уха» - поль. ma**c**ocha

Воп**ц**иї – укр. «чужий» - поль. ob**c**y

8) Слова у яких замість українського гортанного «-г-» виступає задньоязичне «-ґ-»

Ґжб'єт – укр. «хребет» - поль. **g**rzbiet

Ні**ґ**ди – укр. «ніколи» - поль. ni**g**dy

Во**ґ**ін – укр. «хвіст» - поль. o**g**on

Інколи запозичені слова, у яких виступає «-ґ-» можуть українізуватися через заміну «ґ» на «г»:

Гурнок – укр. «горщик з глини» - поль. **g**arnek

9) Слова, у яких вокалізація праслов'янського твердого **ъ** (єра) виступає у формі «-е-» замість українського «-о-»:

Ўт**е**нчаскі – укр. «тоді» - поль. w t**e**n czas

К**є**ди – укр. « коли» - поль. ki**e**dy[124]

Михайло Лесів стверджує, що у надсянських говірках є також такі полонізми, що не мають характерних польських рис, але історія цих слів вказує на їхнє польське походження: бульва, халупа, гнеткі, вудінє та інші. Ці слова, як правило перейшли до говірки через польську мову, але їхня етимологія може бути іншою, напр. :

[124] Усі приклади за Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 117-118

Бульва – укр. «бараболя» - запозичене з західнослов'янських

Гнеткі – укр. «скоро» - поль. wnet було колись запозичене з чеської.

Халупа – укр. «хата» - західнослов'янське слово[125]

Деякі слова, що увійшли до надсянських говірок ввійшли через польську мову, але вони походять з латинської мови:

деспит – поль. despekt – лат. despectus

гадвокат – поль. adwokat – лат. advocatus

криж – поль. krzyż – лат. crux.[126]

Серед полонізмів є також такі, що до надсянських говірок увійшли через польську мову із чеської, німецької, французької чи італійської мови.[127]

Ми вже розглянули найважливіші ознаки діалектизмів у надсянських говірках української мови, а зараз постараємось виявити ці ознаки на практичних прикладах із мови.

[125] Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 219
[126] Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 220
[127] Лесів М. .«Українські говірки в Польщі» с. 220

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

У практичній частині запишемо слова із діалектних текстів (додаток 7) у формі словника, на основі якого постараємося приблизно виділити відсоток діалектизмів і їхні види у діалектних текстах.

Тексти, що будуть проаналізовані, взяті із праці М.Пшеп'юрської[128] та знаходяться у додатках до цієї праці.

Слова у словнику (словоформи) записані у спрощеній фонетичній транскрипції, завдяки чому можемо досліджувати також фонетичні зміни у діалектних словах.

Словам у словнику завжди відповідають український та польський еквіваленти. Якщо слово є діалектизмом, то условнику подається аналіз головних ознак, які вказують на приналежність цього слова до діалектної мови. Якщо діалектизм є запозиченням із польської мови, то завжди вказужться вид запозичення (фонетичне, морфологічне, лексичне).

На основі словника ми склали статистичні графи, у яких ми старалися відбразити відсоток діалектизмів, полонізмів та види запозичень у надсянських говірках а також частотність.

[128] Пшеп'юрська-Овчаренко М. «Мова українців Надсяння» Перемишль 2007 с. 153, 157-158, 160-161

1. Словник діалектизмів та аналіз діалектних ознак

№	слово	український еквівалент слова	польський еквівалент	початкова форма	діалектизм так/ні	характерні ознаки діалектизму	запозичення з польської так/ні	вид запозичення
1	*б|ылу*	*було*	*było*	*бути*	*так*	*присутність [ы]; вимова [о] як [у]*	*так*	*Фонетичне*
2	*два*	*два*	*dwa / dwóch*	*два*	*ні*	-	-	-
3	*брат|ы*	*брати*	*braci*	*брат*	*так*	*вимова [и] як [ы]*	*так*	*Фонетичне*
4	*йід|ên*	*один*	*jeden*	*один*	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
5	*буг|ач*	*богач*	*bogacz*	*богач*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
6	*бй|îдный*	*бідний*	*biedny*	*бідний*	*так*	*вимова [і] як [йі], присутність [ы]*	*так*	*фонетичне*
7	*тому*	*тому*	*temu*	-	*ні*	-	-	-
8	*бй|îдному*	*бідному*	*biednemu*	*бідний*	*так*	*вимова [і] як [йі], вимова [о] як [у]*	*ні*	-
9	*гм|êрла*	*вмерла*	*umarła*	*вмерти*	*так*	*заміна [в] на [г]*	*ні*	-
10	*м|ама*	*мама*	*mama*	*мама*	*ні*	-	-	-
11	*нім|айі*	*немає*	*nie ma*	*не бути*	*так*	*вимова [е] як [і], вимова [йе] як [йі]*	*ні*	-
12	*зв|îтк´і*	*звідки*	*skąd*	-	*так*	*присутність [к’]*	*так*	*фонетичне*
13	*пухув|аті*	*поховати/похоронити*	*pochować*	*поховати*	*так*	*вимова [о] як [у], інфінітивне закінчення [-ті] замість [-ти]*	*ні*	-
14	*піш|оў*	*пішов*	*poszedł*	*йти*	*ні*	-	-	-
15	*ду т|огу*	*до того*	*do tego*	*do tego*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
16	*ст|ар шугу*	*старшого*	*starszego*	*starszego*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
17	*гад|айі*	*говорить*	*gada (гов.)*	*gada (гов.)*	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*

18	*тра хув|ат і*	*треба поховати*	*trza (діал.) літ.-trzeba pochować*	*trza (діал.) літ.-trzeba pochować*	*так*	*лексичний діалектизм, вимова [о] як [у], інфінітивне закінчення [-ті] замість [-ти]*	*так*	*лексичне*
19	*йак|ос´*	*якось*	*jakoś*	*jakoś*	*ні*	-	-	-
20	*мінê*	*мене*	*mnie*	*mnie*	*так*	*вимова [е] як [і]*	*ні*	-
21	*шо*	*що*	*co*	*що*	*так*	*спрощення [щ] на [ш]*	*ні*	-
22	*в'інх|одіт*	*обходить*	*obchodzi*	*обходити*	*так*	*появляється протетичне [в] оглушення на кінці складу, вимова [и] як [і], тверде закінчення дієслова 3 ос. однини [т] замість [ть]*	*так*	*фонетичне*
23	*ні хт´îў*	*не хотів*	*nie chciał*	*не хотіти*	*так*	*заміна [е] на [і], випадає [о]*	*так*	*фонетичне*
24	*стад|аўс´і*	*стидався*	*wstydził się*	*стидатися*	*так*	*заміна [и] на [а] спрощення [йа] на [і] що пом'якшує [с]*	*ні*	-
25	*бй|îдн уйі*	*бідної*	*biednej*	*бідний*	*так*	*вимова [і] як [йі], вимова [о] як [у]*	*ні*	-
26	*мул|о тшый*	*молодший*	*młodszy*	*молодий*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [и] як [ы]*	*так*	*фонетичне*
27	*таґў|о*	*ось так (о)**	*tak o*	-	*так*	*присутність звучного [ґ] замість [к], присутність [ў] перед [о]*	*так*	*фонетичне*
28	*йуж*	*уже*	*już*	-	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
29	*с´і зап|êр*	*зачинився*	*Zamknąć się Zaprzeć się – інше значення*	*підпертися*	*так*	*позиція частки [-ся] перед дієсловом, лексичний діалектизм*	*так*	*морфологічне*
30	*с´ід|îт*	*сидить*	*siedzi*	*сидіти*	*так*	*заміна [и] на [і] та [и] на [і] ,тверде закінчення дієслова 3 особи однини*	*ні*	-

31	*в нуч|ы*	*в ночі*	*w nocy*	*ніч*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [і] як [ы]*	*так*	*фонетичне*
32	*в|ыт´і гнуў*	*витягнув*	*wyciągnął*	*витягнути*	*так*	*вимова [и] як [ы], скорочення [я] на [і]*	*так*	*фонетичне*
33	*з гр|обу*	*з гробу / з могили*	*z grobu*	*гріб / могила*	*ні*	-	-	-
34	*проен´|îс*	*проніс*	*przeniósł*	*пронести*	*ні*	-	-	-
35	*пусад|îў*	*посадив*	*posadził*	*посадити*	*так*	*вимова [о] як [у], заміна [и] на [і]*	*так*	*фонетичне*
36	*кур|ову*	*корову*	*krowę*	*корова*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
37	*ф ст|айні*	*в стайні*	*w stajni*	*стайня*	*так*	*заміна [ў] на [ф]*	*так*	*фонетичне*
38	*в|ыпруваділ*	*випроводив*	*wyprowadził*	*випроводити*	*так*	*лексичний діалектизм, вимова [о] як [у]*	*так*	*лексичне*
39	*піт пур|îх*	*під поріг*	*przed budynek*	*поріг*	*так*	*вимова [о] як [у], оглушення [д], оглушення [г]*	*так*	*фонетичне*
40	*встай|ê*	*встає*	*wstaje*	*вставати*	*ні*	-	-	-
41	*на кур|ові*	*на корові*	*na krowie*	*корова*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
42	*ду бй|îдн угу*	*до бідного*	*do biednego*	*бідний*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [і] як [йі]*	*ні*	-
43	*бр|аті*	*брате*	*bracie*	*брат*	*так*	*форма кличного відмінка закінченого на [-і] замість на [-е]*	*так*	*фонетичне*
44	*бйір|ысі*	*берися*	*zabierz się*	*братися*	*так*	*заміна [е] на [йі], вимова [и] як [ы], окрема вимова частки -ся у якій спрощено [-йа] на [і]*	*так*	*морфологічне /фонетичне*
45	*зноў*	*знову*	*znów*	-	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
46	*в бр|ату ву*	*в братову*	*do ... brata*	*братів*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
47	*в*	*в комору*	*do szopy*	*комора*	*так*	*вимова [о] як*	*ні*	-

	кум|ору					*[у]*		
48	*напх|аў*	*набрав*	*napchał*	*набрати*	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
49	*п|оўні*	*повні*	*pełne*	*повний*	*ні*	-	-	-
50	*р|ук´î*	*руки*	*ręce*	*рука*	*так*	*присутність [к’]*	*так*	*фонетичне*
51	*с|ыра*	*сиру*	*sera*	*сир*	*так*	*вимова [и] як [ы]*	*так*	*фонетичне та морфологічне*
52	*в муц´|î*	*У борошні*	*w mące*	*борошно*	*ні*	*розмовна форма*	-	-
53	*в|ывіў*	*вивів*	*wywiódł*	*вивести*	*так*	*вимова [и] як [ы]*	*так*	*фонетичне*
54	*кун´|ê*	*коня*	*konia*	*кінь*	*так*	*вимова [о] як [у], заміна [йа] на [йе]*	*ні*	-
55	*на двîр*	*на двір*	*na podwórze*	*двір*	*ні*	-	-	-
56	*ў|аґіс*	*як ти...*	*jak żeś (діал.)*	-	*так*	*присутність звучного [ґ], лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
57	*забір|а йсі*	*Забирай собі*	*zabierz se (діал.) літ.-sobie*	*Забирати собі*	*так*	*вимова [и] як [і], спрощення займенника «собі» на [-сі]*	*так*	*морфологічний*
58	*туд|и³*	*тоді*	*wtedy*	-	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [і] як [и] що наближуєтьcя до е*	*ні*	-
59	*взêў*	*взяв*	*wziął*	*взяти*	*так*	*заміна [йа] що пом’якшує з на [е] що непом’якшує [з]*	*ні*	-
60	*наз|ат*	*назад*	*z powrotem*	-	*так*	*оглушення [д] в кінці*	*ні*	-
61	*ду с|êбі*	*до себе*	*do siebie*	*себе*	*так*	*вимова [о] як [у], заміна [е] на [і]*	*так*	*фонетичне*
62	*т|êра*	*тепер*	*tera (діал.) - літ.teraz*	-	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
63	*йу*	*її*	*ją*	*вона*	*так*	*неправильна форма знахідного відмінка, українізація*	*так*	*морфологічне*

						[ą]		
64	б|уді	буде	będzie	бути	так	заміна [е] на [і] що пом'якшує [д]	так	фонетичне
65	б|уді хув|аў	поховає	będzie chował	поховати	так	заміна [е] на [і], вимова [о] як [у], особова форма дієслова після дієслова «бути»	так	морфологічне
66	йін|ак ши³	інакше	inaczej	-	ні	-	-	-
67	Напй|îк	напік	napiekł	напекти	так	вимова [і] як [йі]	так	фонетичне
68	хл´|іба	хліба	chleba	хліб	ні	-	-	-
69	ст|ойі	з тої	z tej	той	так	оглушення [з]	-	-
70	мук´|î	борошна	mąki	мука	так	присутність [к'], розмовне слово	так	фонетичне
71	с кс´|êнд зум	зі священником	z księdzem	священник	так	лексичний діалектизм	так	лексичне
72	даў груш| ый	дав грошей	dał pieniądze	дати грошей	так	вимова [о] як [у], заміна [е] на [ы]	так	фонетичне
73	на п|огріп	на похорон	na pogrzeb	похорон	так	лексичний діалектизм	так	лексичне
74	пухув| алі	поховали	pochowali	поховати	так	вимова [о] як [у], вимова [і] як [и]	так	фонетичне
75	йак с´і п|атр ыт	як треба	jak się patrzy	-	так	лексичний діалектизм	так	лексичне
76	в|ыйіх аў	виїхав	wyjechał	виїхати	так	вимова [и] як [ы]	так	фонетичне
77	р|ыцар	рицар	rycerz	рицар	так	вимова «и» як «ы»	так	фонетичне
78	с хл|опці м	з хлопцем	z chłopcem	хлопець	так	заміна [е] на [і], оглушення [з]	ні	-
79	ду дур|ог´ і	до дороги	na drogę	дорога	так	присутність [г']	так	фонетичне
80	натх|о діт	надходить	nadchodzi	надходити	так	вимова [и] як [і], тверде закінчення дієслова 3-ї особи однини [т], оглушення	так	фонетичне

						[д] на кінці складу		
81	*смêрт´*	*смерть*	*śmierć*	*смерть*	*ні*	-	-	-
82	*ӣ|îдіш*	*їдеш*	*jedziesz*	*їхати*	*так*	*заміна [е] на [і]*	*ні*	-
83	*ӣ|îду*	*їду*	*jadę*	*їхати*	*ні*	-	-	-
84	*х|одіт*	*ходить*	*chodzi*	*ходити*	*так*	*вимова [и] як [і], тверде закінчення дієслова 3-ї особи однини [т]*	*так*	*фонетичне*
85	*пуб|ачыті*	*побачити*	*zobaczyć*	*побачити*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [и] як [ы], інфінітивне закінчення [-ті] замість [-ти]*	*так*	*фонетичне*
86	*сл|уха ӣ*	*слухай*	*słuchaj*	*слухати*	*ні*	-	-	-
87	*зуб|ата*	*зубата*	*zębata*	*зубатий*	*ні*	-	-	-
88	*вик|ата*	*оката*	*oczata*	*окатий*	*так*	*лексичний діалектизм*	*ні*	-
89	*т|îл´у*	*стільки*	*tylu*	-	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
90	*л´уд|îй*	*людей*	*ludzi*	*людина*	*так*	*заміна [е] на [і]*	*ні*	
91	*пун|îшчыла*	*Звела, знищила (інше значення)*	*Zniszczyła (інше значення)*	*звести*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*так*	*лексичне*
92	*зі с´в|îта*	*зі світа*	*ze świata*	*світ*	*ні*	-	-	-
93	*ф той ч´êс*	*в той час*	*w tym czasie*	*той час*	*так*	*оглушення [в], заміна [а] на [йе]*	*так*	*фонетичне*
94	*вун|а*	*вона*	*ona*	*вона*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
95	*к|ажи*	*каже*	*mówi*	*казати*	*так*	*вимова [е] як [и]*	*ні*	-
96	*в|ыспувідаўти с´і*	*ти висповідався*	*wyspowiadałeś się*	*висповідатися*	*так*	*вимова [и] як [ы], вимова [о] як [у], позиція частки -ся окремо від дієслова, спрощення [-йа] на [і]*	*так*	*морфологічне*
97	*в|îд´іті*	*бачити*	*widzieć*	*бачити*	*так*	*вимова [и] як [і], інфінітивне закінчення [-ті] замість [-ти], лексичний*	*так*	*лексичне*

						діалектизм		
98	тêрас	тепер	teraz	-	так	лексичний діалектизм	так	лексичне
99	йім|у	йому	jemu	він	так	заміна форми давального займенника	так	морфологічне
100	з а ч ы н | а й і	починає	zaczyna	починати	так	вимова [и] як [ы], заміна [йе] на [йі]	так	фонетичне, лексичне
101	руб|îті с´і сл|абу	ставати погано	robić się słabo	-	так	лексичний діалектизм	так	лексичне
102	пузв|ол´	дозволь	pozwól	дозволити	так	вимова [о] як [у], лексичний діалектизм	так	лексичне
103	вірн|у ті с´і	вернутися	wrócić	вернутися	так	заміна [е] на [і], інфінітивне закінчення [-ті] замість [-ти], окреме вимова частки -ся, спрощення [йа] на [і]	так	морфологічне
104	ду д|ому	додому	do domu	дім	ні	-	-	-
105	хо|чи	хоче	chce	хотіти	так	заміна [е] на [и]	ні	-
106	вздр|і ті	побачити	ujrzeć	побачити	так	інфінітивне закінчення [-ті] замість [ти], лексичний діалектизм	ні	-
107	ні б|удіш вірт|а ў	не будеш вертатися / не повернешся	nie wrócisz/ nie będziesz wracał	вертатися	так	заміна [е] на [і], особова форма дієслова після «бути»	так	морфологічне
108	тіб|ê	тебе	ciebie	ти	так	заміна [е] на [і]	так	фонетичне
109	в|озму	візьму	wezmę	взяти	так	заміна [і] на [о], тверда вимова [з’]	ні	-
110	за жин|у	за жінку	za żonę	жінка	так	архаїчне слово		лексичне
111	шуб|и	якби / коли б	jak bym /	-	так	спрощення [щ] на [ш],	ні	-

						вимова [о] як [у], лексичний діалектизм		
112	*ст|огу*	*з того*	*z tego*	*це / те*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
113	*с´в|îта*	*світу*	*świata*	*світ*	*так*	*заміна морфологічної форми*	*так*	*морфологічне*
114	*м|ужа*	*чоловіка*	*męża*	*чоловік*	*так*	*архаїчне слово*	-	-
115	*м|аті*	*мати*	*mieć*	*мати*	*так*	*інфінітивне закінчення [-ті] замість [ти]*	*ні*	-
116	*быў*	*був*	*był*	*бути*	*так*	*заміна [у] на [ы]*	*так*	*фонетичне*
117	*так´|îй*	*такий*	*taki*	*такий*	*так*	*присутність [к’]*	*так*	*Фонетичне*
118	*шу*	*що*	*co*	*що*	*так*	*спрощення [щ] на [ш], вимова [о] як [у]*	*ні*	-
119	*крут|îў*	*крутив*	*kręcił*	*крутити*	*так*	*вимова [и] як [і]*	*ні*	-
120	*с´в|îтум*	*світом*	*światem*	*світ*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
121	*йак куліс|ом*	*як колесом*	*jak kołem*	*колесо*	*так*	*вимова [о] як [у], заміна [е] на [і]*	*ні*	-
122	*йіг|о*	*його*	*jego*	*він*	*так*	*заміна [о] на [і]*	*ні*	-
123	*вз´|êла*	*взяла*	*wzięła /-m*	*взяти*	*так*	*заміна [а] на [е]*	*так*	*фонетичне*
124	*кавал´|îріў*	*кавалерів*	*kawalerów*	*кавалер*	*так*	*заміна [е] на [і]*	*ні*	-
125	*х|очиш*	*хочеш*	*chcesz*	*хотіти*	*так*	*заміна [е] на [и]*	*ні*	-
126	*шуб|ы*	*щоб*	*żeby*	-	*так*	*спрощення [щ] на [ш], вимова [о] як [у], вимова [и] як [ы]*	*так*	*фонетичне*
127	*тубй|î*	*тобі*	*ciebie*	*ти*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [і] як [йі]*	*ні*	-
128	*йагіс хт´îў*	*як ти хотів*	*jak żeś chciał (діал.) літ. jak chciałeś*	-	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
129	*трê с´і б|ылу*	*треба було ...-ся*	*trzeba się było*	-	*так*	*лексичний діалектизм, позиція частки -ся перед*	*так*	*Лексичне та морфол*

						дієсловом, спрощення [йа] на [і], вимова [о] як [у], заміна [у] на [ы]		огічне
130	міч	меч	miecz	меч	так	заміна [е] на [і]	ні	-
131	зіт´|êла	зітнула	zcięła	зітнути	так	лексичний діалектизм	так	лексичне
132	г|олуву	голову	głowę	голова	так	вимова [о] як [у]	ні	-
133	сказ|ала	сказала	powiedziała	сказати	ні	-	-	-
134	ду хл|опц´і	хлопцеві	do chłopca	хлопець	так	вимова [о] як [у], спрощення [йа] на [і], неправильно вжитий відмінок іменника щодо залежного дієслова	так	морфологічне
135	йід|êс´і	їдеться	jedzie się	їхати	так	спрощення закінчення дієслова 3-ї особи, спрощення [йа] на [і]	так	фонетичне
136	ф ст|ару сти	в старости	на swaty	староста	так	вимова [о] як [у], оглушення [в]	ні	-
137	н|êслус´і	неслося	niosło się	нести	так	вимова [о] як [у], спрощення [йа] на [і]	ні	-
138	л´|îтру	літр	litr	літр	так	заміна роду іменника на жіночий	ні	-
139	гур|îўк´і	горілки	gorzałki / wódki	горілка	так	вимова [о] як [у] присутність [к’]	так	фонетичне
140	пит|ай утс´і	питаються	pytają się	питатися	так	тверде закінчення 3-ї особи множини, спрощення [йа] на [і]	ні	-
141	йак сі спуд|о байіті	якщо сподобаєтеся	jak się spodobacie	подобатися	так	спрощення [йа] на [і], позиція частки -ся перед дієсловом, вимова [о] як	так	морфологічне

						[у], заміна [е] на [і]		
142	*ні бур|он ´у*	*не бороню*	*nie bronię*	*не боронити*	*так*	*заміна [е] на [і], вимова [о] як [у]*	*ні*	*-*
143	*сі зап|îлі*	*попили собі*	*popili se (гов.) літ. Sobie*	*попити собі*	*так*	*лексичний діалектизм, вимова [и] як [і]*	*ні*	*-*
144	*туд|ий кас´і*	*Тоді ...-ся*	*wtedy*	*-*	*так*	*словотворчий діалектизм, вимова [о] як [у]*	*ні*	*-*
145	*заг|оді лі*	*домовилися*	*Umówili się*	*згодитися*	*так*	*лексичний діалектизм, вимова [и] як [і]*	*ні*	*-*
146	*н|êслі*	*несли*	*nieśli*	*нести*	*так*	*вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне*
147	*на з|апуві т´*	*на оголошення*	*na zapowiedzi*	*оголошення*	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
148	*в|ишла*	*вийшла*	*wyszła*	*вийти*	*так*	*лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
149	*руб|îлі зар|учыны*	*робили заручини*	*robili zaręczyny*	*робити заручини*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [и] як [і], вимова [и] як [ы]*	*так*	*фонетичне*
150	*бар|иў ку*	*барилку*	*baryłkę*	*барилка*	*ні*	*-*	*-*	*-*
151	*пус´ід| алі*	*посідали*	*posiadali*	*посідати*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне*
152	*п|îлі*	*пили*	*pili*	*пити*	*так*	*вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне*
153	*з мн´|îск´і*	*з миски*	*z miski*	*миска*	*так*	*вимова [и] як [ні], присутність [к’]*	*так*	*фонетичне*
154	*ч|арпа лі*	*черпали*	*czerpali*	*черпати*	*так*	*вимова [е] як [а], вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне*
155	*прив|ê лі*	*привели*	*przywiedli*	*привести*	*так*	*вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне*
156	*мулуц´ ц´|ê*	*молодців*	*młodych*	*молодець*	*так*	*вимова [о] як [у], змінена форма іменника у родовому відмінку множини*	*ні*	*-*
157	*ду стул|а*	*до столу*	*do stołu*	*стіл*	*так*	*вимова [о] як [у], змінена*	*ні*	*-*

						форма іменника у родовому відмінку однини		
158	му дав|ала	давала йому	dawała mu	давати, він	так	скорочена форма займенника у давальному відмінку	так	морфологічне
159	х|устку	хустку	chustkę	хустка	ні	-	-	-
160	за п|ойас	за пояс	za pasek	пояс	ні	-	-	-
161	п|êрстін´	перстень	pierścień	перстень	так	заміна [е] на [і]	-	-
162	на р|уку	на руку	na rękę	рука	ні	-	-	-
163	на тар|алі	на тарелі	na talerzu	таріль	так	заміна [е] на [а]	ні	-
164	с´і пуйідн|алі	поєдналися	Związali się	поєднатися	так	вимова [о] як [у], вимова [йе] як [йі], позиція -ся перед дієсловом, вимова [и] як [і]	так	фонетичне та морфологічне
165	ф читв|êр	в четвер	w czwartek	четвер	так	заміна [е] на [и], оглушення [в]	ні	-
166	зар|учыны	заручини	zaręczyny	заручини	так	вимова [и] як [ы]	так	фонетичне
167	ф суб|оту	в суботу	w sobotę	субота	так	оглушення [в]	-	-
168	зачин|айіму	зачинаємо	zaczynamy	зачинати	так	заміна [йе] на [йі], вимова [о] як [у]	ні	-
169	віс´іл´|ê	весілля	wesele	весілля	так	заміна [е] на [і], заміна закінчення іменника середнього роду у називному відмінку	так	морфологічне
170	в|êчир	вечір	wieczór	вечір	так	вимова [і] як [и]	ні	-
171	в н|êгу	в нього	u niego	він	так	заміна [о] на [е], вимова [о] як [у]	так	фонетичне
172	в н|êйі	в неї	u niej	вона	ні	-	-	-
173	курева	короваї	Chleb	коровай	так	вимова [о] як	ні	-

	ŭ|i		*weselny*			*[у], заміна [о] на [е]*		
174	*піч|ут*	*печуть*	*pieką*	*пекти*	*так*	*заміна [е] на [і], тверде закінчення дієслова у 3-ій особі множини*	*ні*	-
175	*стару с´ц´|îни*	*старостихи*	*starościny*	*старостиха*	*так*	*вимова [о] як [у], лексичний діалектизм*	*так*	*морфологічне*
176	*свашк´|î*	*свашки*	*swatki*	*свашка*	*так*	*присутність [к’]*	*так*	*фонетичне*
177	*кр|ут´іт*	*крутять*	*kręcą*	*крутити*	*так*	*спрощення [йа] на [і], тверде закінчення іменника в 3-ій особі множини*	*ні*	-
178	*ф|îŕ´і*	*фіги*	*Słodkie bułeczki weselne*	*фіга*	*так*	*присутність звучного [r‘]*	*так*	*фонетичне*
179	*в|îн´ц´і*	*вінці*	*wieńce*	*вінець*	*ні*	-	-	-
180	*з барв|інку*	*з барвінку*	*z barwinku*	*барвінок*	*ні*	-	-	-
181	*пліт|ê*	*плете*	*plecie*	*плести*	*так*	*заміна [е] на [і]*	*ні*	-
182	*бр|ала р|îску*	*брала різку*	*brała gałązkę*	*брати, різка*	*ні*	*оглушення на кінці складу*	*так*	
183	*сусн|ову*	*соснову*	*sosnową*	*сосновий*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
184	*фкл|ад увала*	*вкладати*	*wkładała*	*вкладати*	*так*	*змінена форма недоконаного виду дієслова, оглушення [в]*	*ні*	-
185	*куш|ул´у*	*сорочку*	*koszulę*	*сорочка*	*так*	*вимова [о] як [у], лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*
186	*післан´ц´і*	*посланці*	*posłańcy*	*посланець*	*так*	*заміна [о] на [і]*	*ні*	-
187	*ду мулуд|огу*	*до молодого*	*do młodego*	*молодий*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
188	*с´пів|алі*	*співали*	*śpiewali*	*співати*	*ні*	*вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне та морфологічне*

189	*вихуд|îў*	*виходив*	wychodził	*виходити*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
190	*чиат|аў*	*читав*	czytał	*читати*	*ні*	-	-	-
191	*тув|ар*	*товар*	towar	*товар*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
192	*прин|êслі*	*принесли*	przynieśli	*принести*	*так*	*вимова [и] як [і]*	*так*	*фонетичне та морфологічне*
193	*фклун|îўс´і*	*уклонився*	ukłonił się	*уклонитися*	*так*	*вимова [о] як [у], вимова [и] як [і], спрощення [йа] на [і] що пом'якшує [с]*	*так*	*фонетичне*
194	*з´н´êў*	*зняв*	zdiął	*зняти*	*так*	*заміна [а] на [е]*	*ні*	-
195	*відибр|аў*	*відібрав*	odebrał	*відібрати*	*так*	*Вимова [і] як [и]*	-	-
196	*завй|êзуваў*	*зав'язував*	zawiązywał	*зав'язувати*	*так*	*заміна [а] на [е]*	*ні*	-
197	*кур|ну*	*корону*	koronę	*корона*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
198	*мулуд|ойі*	*молодої*	młodej	*молода*	*так*	*вимова [о] як [у]*	*ні*	-
199	*гул´|алі*	*гуляли*	bawili się	*гуляти*	*так*	*вимова [и] як [і]*	*ні*	-
200	*ду р|ана.*	*до ранку*	do rana	*рано*	*так*	*вимова [о] як [у], лексичний діалектизм*	*так*	*лексичне*

(Таблиця 1.: Словник діалектизмів та аналіз діалектних ознак)

2. Статистичні висновки дослідження

У словнику ми аналізували 200 слів та стійких словосполучень і за нашим підрахунком 170 із них є діалектизмами на різних мовних рівнях. 30 з них – це слова загальноукраїнські, у яких немає жодних ознак приналежності до діалектної мови. Це значить, що приблизно 85 % слів, вживаних у щоденному мовленні, є діалектизмами, а 15 % є загальноукраїнськими.

Графа 1.

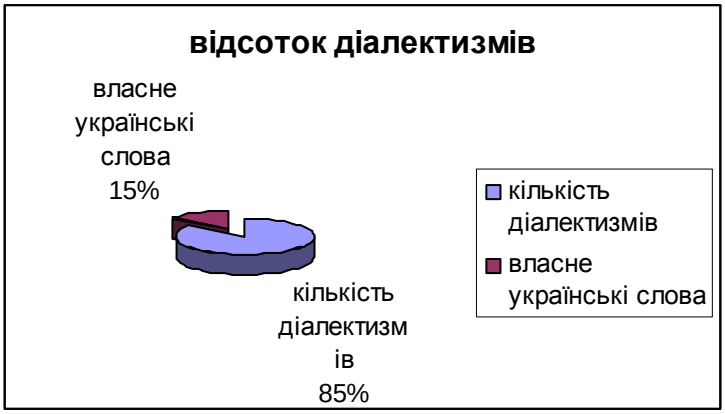

Далі ми проводили дослідження про те, скільки слів серед діалектизмів у надсянських говірках має ознаки запозичення з польської мови. Так, за нашим аналізом, 93 слова (55 % аналізованих слів) мають ознаки, які вказують на їх польське походження, а 77 слів (45 %), - це діалектизми, які не є полонізмами.

Графа 2.

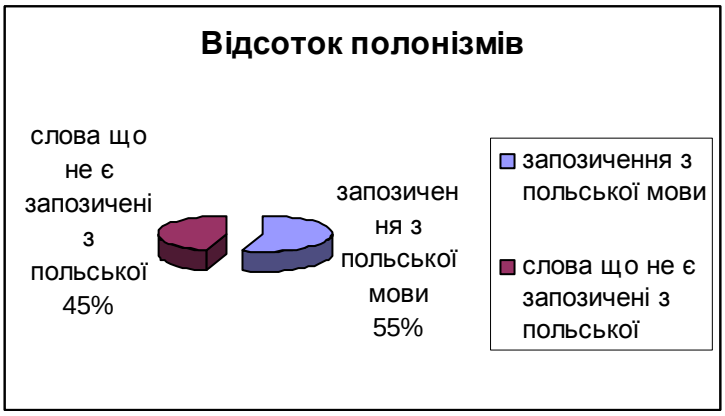

Слова польського походження можуть бути запозиченнями на різних мовних рівнях. На підставі мовних рівнів ми поділили їх на лексичні, фонетичні та морфологічні запозичення.

Деяким словам властива більше ніж одна ознака. Таких полонізмів є приблизно 3,5 %. Серед полонізмів ми виділили 26 лексичних запозичень, 54 фонетичних і 20 морфологічних:

Графа 3.

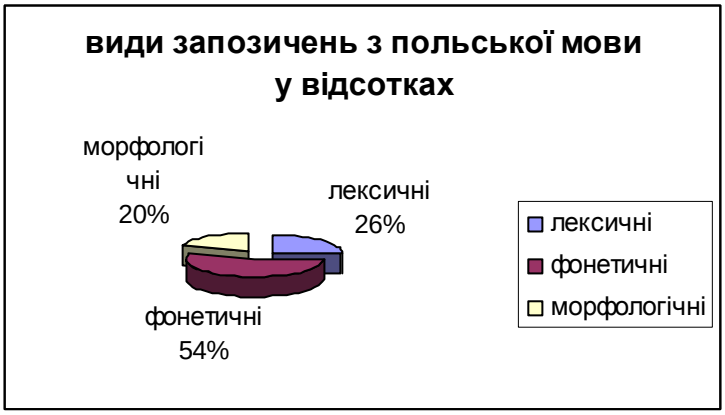

Найбільше тут фонетичних запозичень. Слова є наближеними до польської мови завдяки їх вимові. Слід зауважити, що інколи вимова слів, що мають подібну лексичну та морфологічну форми, наближається до польської настільки, що важко сказати чи ще йдеться про фонетичне запозичення, чи вже про лексичне. У деяких словах помітна тільки присутність звуків, які характерні для польської мові, а не для української (звуки [ы], [к’], [ґ], [г’]), але вони за жодними іншими ознаками не є наближеними до польської мови. Фонетичним запозиченням з польської мови є також оглушування дзвінких приголосних звуків у кінці складу в позиції перед глухим приголосним, в кінці слова, на межі слів. У цій статистиці ми вирахували, як часто подані ознаки мають місце в українській мові. Деякі ознаки виступають частіше, інші рідше, а ще інші – дуже рідко. Це особливо стосується морфологічних ознак, яких у діалектичних текстах ми не помітили багато, проте, ті, які з’являються, присутні дуже часто.

На основі словника ми створили модель складу надсянських говірок, яка виглядає приблизно так:

Графа 4

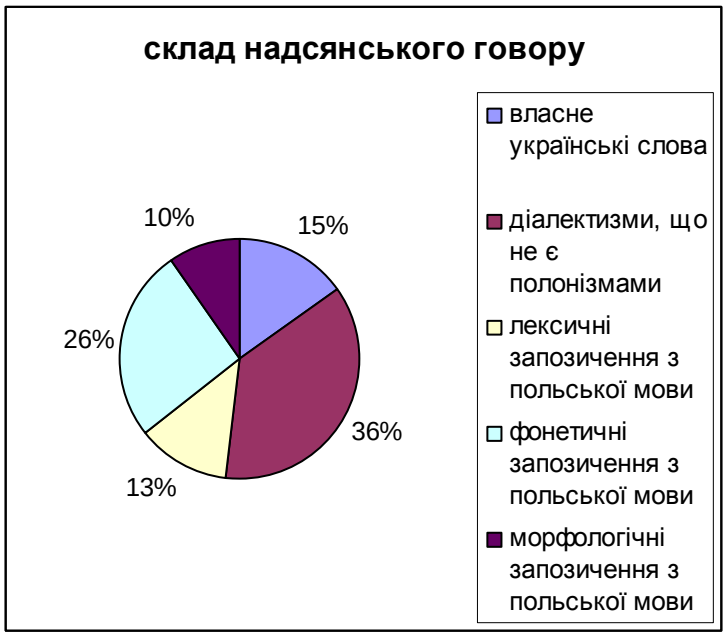

Так, за нашим підрахунком, у надсянських говірках власне українських слів без діалектичних ознак лише 15 %. Найбільшу частину мовної системи у цьому діалекті займають діалектизми власного походження, тобто які не вказують жодних ознак польської мови. Цих діалектизмів 36 %. Наступною відносно великою групою слів є діалектичні запозичення з польської мови на фонетичному плані – 26%. Запозичені цілі слова займають 13 %, а морфологічні ознаки запозичені з польської мови – 10 %. Тут знову йдеться про те, як часто ці ознаки виступають у мовленні, а не про кількість самих ознак.

У надсянських говірках найбільше бачимо власне фонетичних ознак. Найчастіше це заміни голосного [о] у ненаголошеній позиції на [у] а також голосного [и] на [і] й [е] на [і]. Для надсянських говірок на фонетичному рівні характерна також вимова [ы] та оглушування дзвінких приголосних у позиціях перед глухими приголосними та на кінці складу.

З морфологічної точки зору найбільш помітна зміна позиції частки *–ся*, яка тут часто виступає перед дієсловом. У цьому плані важливе також інфінітивне закінчення дієслова, яке у надсянських говірках має форму *–ті*, а також закінчення дієслова 3-ї особи однини і множини яке має тверду форму – т.

Лексичні ознаки надсянських говірок часто бувають архаїчними, тими, що в українській літературній мові уже зникли, а у діалекті ж вони збереглися або були знову запозичені з інших мов.

ВИСНОВКИ

Метою цієї роботи було дослідження кількості та видів діалектних ознак у надсянських говірках, дослідження запозичень із польської мови на трьох мовних рівнях: на лексичному, фонетичному та на морфологічному, а також частоти появи ознак діалектизмів. Щоб ми могли виконати це дослідження, на початку ми ознайомилися з відповідною літературою та термінологією, позв'язаною з діалектологією.

На початку ми з'ясували, якою є мовна ситуація наразі в Україні, яким є склад української мови. Пізніше говоримо про різниці між літературною та діалектною мовами та між основними поняттями діалектології: говором, говіркою та наріччям. У наступому розділі ми зайнялися методикою діалектології та діалектологією як наукою, тут ми говорили також про завдання діалектології.

У наступному розділі ми уже займаємося класифікацією українських діалектів та їх географічним розподілом.

У подальших розділах ми теоретично розібрали основні ознаки надсянських говірок і на основі цієї теорії провели дослідження.

Дослідження було проведено на основі словника, у якому ми розписали і проаналізували 200 слів із трьох діалектних текстів. Кожне слово ми переклали на українську та польську мову, порівнювали всі три мовні еквіваленти і на основі цього порівняння записали ознаки, якими дане слово відрізняється від загальноукраїнського. Найбільше ознак говірок стосувалося фонетичного рівня, а найчастішими були: вимова [о] як [у], вимова [и] як [і], особливо помітна у дієсловах множини минулого часу, та присутність звуку [ы] у місці загальноукраїнського [и] або [е]. Для надсянських говірок характерне також оглушення на кінці складу та спрощування звуків [йа], [йі], [йе].

У морфологічному плані ми виділили позицію частки –ся окремо від дієслова. За нашим дослідженням, частка –ся може виступувати у позиціях перед дієсловом. У цьому плані важливе також інфінітивне закінчення дієслова, яке у надсянських говірках має форму –ті, а також закінчення дієслова 3-ї особи однини і множини яке має тверду форму –т.

У лексичному плані ми виділили слова українського походження (літературні та розмовні), архаїзми та лексичні діалектизми.

Далі ми виявили, що діалектні ознаки у словах часто можуть змішуватися.

У цій бакалаврській праці ми дослідили також кількість і види запозичень із польської мови. За статистикою, яку ми виконали на основі словника, ми з’ясували, що у надсянських говірках 55 % запозичень є запозиченнями із польської мови. Серед них, відповідно до кількості діалектних ознак, найбільше фонетичних запозичень, до яких належить присутність звуків [ы], [к’], [ґ], [ґ'], та інших, які вказують на те, що були перейняті із польської мови, хоча ці звуки існували і в праслов'янській мові.

Лексичних запозичень у надсянських говірках трохи меньше, ніж фонетичних, хоча інколи важко сказати чи запозичення ще є фонетичним, чи вже лексичним. Лексичних запозичень ми нарахували 26 %.

У ролі морфологічного запозичення у діалектних текстах виступає саме позиція частки –ся, що у польській мові може виявлятися у різних позиціях за і перед дієсловом і завжди є окремим словом. У надсянських говірках частка –ся часто виступає, як у польській мові, окремо і перед дієсловом.

Далі ми спробували створити модель частоти появи слів та мовних ознак у надсянських говірках. За нашим підрахунком, у надсянських говірках власне українських слів без діалектичних ознак є лише 15 %. Найбільшу частину мовної системи у цьому діалекті складають діалектизми власного походження або такі, які не виявляють жодних ознак польської мови. Цих діалектизмів 36 %. Наступною відносно великою групою слів є діалектичні запозичення з польської мови на фонетичному рівні – 26%. Запозичення цілих слів складають 13 %, а морфологічних ознак, запозичених з польської мови – 10 %. Тут знову йдеться про те, як часто ці ознаки з’являються у мовленні, а не про кількість самих ознак.

Діалекти дуже швидко змінюються, тому висновки такого дослідження можуть бути лише приблизними.

Наприкінці ми хочемо вказати на те, що діалектологією займається дедалі менше людей, тому що знижуються вживання діалектів. Діалекти є дуже важливою частиною народної традиції і саме тому ми вважаємо, що важливо їх досліджувати та сприяти збереженню діалектів, турбуватися про їх розвиток на

діалектному рівні, а не про заміну літературною мовою, адже якщо зникнуть діалекти, то з ними зникнуть і особливості регіональної традиції.

Resumé

Tématem této bakalářské diplomové práce jsou jazykové odlišnosti v nadsanském dialektu ukrajinského jazyka ve srovnání se spisovnou ukrajinštinou a polštinou.

Toto téma jsem si vybrala z několika důvodů. Předně pocházím z Polska a otázka souvislosti mezí polštinou a jinými jazyky je pro mě velice zajímavá, zejména když se jedná o pohraniční dialekty. Když jsem zkoumala nadsanské dialekty, měla jsem tudíž možnost využít svou znalost polského jazyka.

Druhým důvodem proč jsme si vybraly toto téma, je fakt, že poslední dobou se nedělalo mnoho výzkumů tohoto dialektu. Lidé se málo zajímají o dialektologii, což je zdůvodněno tím, že čím dál méně lidí dialekty používá. Vědci velice často charakterizují dialekt jako jazyk starší generace. To, že tato věda zůstává stranou, není, podle našeho názoru, dobré. Dialekty jsou důležitou a neoddělitelnou součástí regionálních tradic a je potřeba je studovat, zejména abychom mohli zkoumat kulturu a tradice.

Pokud zaniknou dialekty, zaniknou i regionální tradice.

Tato práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické.

V úvodu do této práce je shrnut cíl práce, kterým je zjištění druhů, počtu a častosti vyskytování dialektických jazykových forem v nadsanským dialektu ve fonetickým, morfologickým a lexikálním plánu, a také zjištění druhů a počtu vyskytujících se v tomto dialektu polonismů.

Praktická část je rozdělená do třech kapitol.

První kapitola se zaměřuje na vymezení a vysvětlení základních pojmů.

V první podkapitole je zjištěn momentální stav ukrajinštiny s ohledem na přítomnost jazyků národních menšin na území Ukrajiny a jazykových stylů v tomto jazyce.

Na základě výsledků ukrajinského sčítání lidu z roku 2001 bylo zjištěno, že 67,5 % obyvatel Ukrajiny považuje za svůj rodný jazyk ukrajinštinu a 29,6 % ruštinu.

V ukrajinském jazyce také existuje směs ukrajinského a ruského jazyka nazývaná suržykem.

V první podkapitole jsou zmíněny mnohé jazykové souvislosti mezi ukrajinštinou a polštinou, konkrétně výpůjčky z polštiny do ukrajinského jazyka. Nejvíce polských elementů patří mezí historické výpůjčky. Polština měla hlavně vliv na ukrajinské lexikum, ale v menší míře i na gramatiku a slovotvorbu.

V ukrajinském jazyce jsou zřejmé také historické vlivy z češtiny, které se často dostaly do ukrajinštiny prostřednictvím polštiny.

Jsou zde také uvedeny rozdíly mezi aktivní a pasivní lexikální výbavou.

Aktivní lexikum se dále dělí na všeobecné a speciální, ta mají omezenou možnost užívání. Všeobecné lexikum je možné nazvat národním, do speciálního lexika řadíme profesionalismy, které tvoří systémy terminologických názvů a dialektismů.

Pasivní lexikum je součásti slovní zásoby, která se užívá jen zřídka, nebo se už neužívá vůbec. Do pasivního lexika patří historismy, archaismy a neologismy.

Ve druhé podkapitole je poukázáno na rozdíly mezi spisovným jazykem a dialektem.

Spisovný jazyk v sobě zahrnuje všechny styly a je nejvíce geograficky rozšířen. Spisovný jazyk má svůj gramatický systém a jeho nejdůležitější vlastností je to, že může sám sebe popsat. Spisovný jazyk je živý, což znamená, že se v něm nějaké elementy stále nově objevují a jiné zanikají.

Dialekt na rozdíl od spisovného jazyka nemá psaná pravidla.

Spisovný i dialektický jazyk se zároveň charakterizují určenou normativností. Pro oba jazykové systémy je tato normativnost jiná.

V třetí podkapitole jsou vymezeny rozdíly mezi základními dialektickými jednotkami. Každá z nich je opatřena komentářem a definicí na základě odborné dialektické literatury.

V první kapitole jsou pro vysvětlení základních pojmů použity ukrajinské slovníky (např. „Slovník ukrajinského jazyka“) a encyklopedie („Ukrajinský jazyk – encyklopedie“[129]), a také učebnice ukrajinské dialektologie (od autorů I.Matvijase a S.Bevzenka). V první kapitole byly také použity výsledky ukrajinského sčítání lidu z roku 2001.

V druhé kapitole se pojednává o ukrajinské dialektologii a ukrajinských dialektech.

[129] Vlastní překlady titulu ukrajinských materiálů.

V první podkapitole druhé kapitoly je vysvětlen termín „dialektologie“ a význam dialektologie jako vědy. Zmíněny jsou základní metody zkoumaní dialektologie, od expediční metody sbírání excerpčního materiálu po geografickou metodu vyznačení na mapě území, na kterých se dané dialekty vyskytují.

V další podkapitole se nachází stručná historie zkoumání ukrajinských dialektů od počátků, kdy se nejprve formoval názor na dialekty a jejích rozdělení na velká nářečí. Nachází se tam též krátká historie zkoumání nadsanského dialektu a jména nejdůležitějších vědců, kteří zkoumali tyto oblasti.

Ve čtvrté podkapitole druhé kapitoly se nachází všeobecná klasifikace ukrajinských dialektů. Jsou rozděleny na tři velká nářečí – severní, jihozápadní a jihovýchodní a dále na menší dialekty či skupiny dialektů.

V podkapitole 2.5 jsou klasifikovány dialekty jihozápadního nářečí, do kterého patři i nasanský dialekt. Tato nářečí jsou rozdělena do tří skupin menších dialektů:

A) Volyňsko-podolské, které se následně dělí na:

- jihovolyňské
- podolské

B) Haličsko-bukovinské, které se dělí na:

- naddnistranské;
- pokutsko-bukovinské;
- východokarpatské (huculské);
- nadsanské;

C) Karpatské, které se dělí na:

- severokarpatské (bojkovské);
- středněkarpatské (zakarpatské);
- západokarpatské (lemkovské) dialekty.

Nasanské dialekty patří ke skupině haličsko-bukovinských dialektů.

Ve třetí kapitole se již dostáváme k nadsanským dialektům.

V první podkapitole je popsáno geografické rozložení výskytu tohoto dialektu, což si je možné ověřit na přiložené mapě (příloha 6). Je zde uvedeno, že většina územního výskytu nadsanských dialektů se nachází na polském území, což ještě zvětšuje vliv polštiny na tento dialekt.

Druhá podkapitola se zabývá charakteristickými odlišnostmi nadsanských dialektů na fonetickém, morfologickém a lexikálním plánu.

Ve fonetickém plánu je jednou z nejdůležitějších odlišností výslovnost zvuku [i], které je v tomto dialektu měkké, avšak nezměkčuje souhlásku, za kterou se nachází. Další důležitou odlišností je přítomnost zvuku [ы], který se vyslovuje stejně jako polský zvuk [y]. Zde jsou také popsány mnohé charakteristické změny neznělých souhlásek na znělé v pozicích na konci slabiky před neznělou souhláskou a na konci slova, a také znělých předložek a prefixů. Vědci také upozorňují na výslovnost spojení hlásek [ky], [hy], [gy], které se v nadsanském dialektu vyslovují měkce [ki], [gi], [hi][130].

Pokud se jedná o morfologické odlišnosti, jsou zde charakteristické změny forem instrumentálu singuláru, které jsou zakončeny na –om místo ukrajinského zakončení –oju –eju. Rovněž je důležité tvrdé zakončení slovesa v třetí osobě jednotného čísla (-t) místo ukrajinského t'[131] a měkké zakončení infinitivu –ti místo ukrajinského zakončení -ty[132].

Charakteristickým rysem lexikálního plánu je poměrně velké množství lexikálních výpůjček z polštiny.

V jednotných bodech jsou popsány nejdůležitější odlišnosti, které charakterizují tento dialekt z hlediska fonetických změn zvuků, změn morfologických forem jednotlivých slovních druhů a lexikálních elementů ve srovnání se spisovnou ukrajinštinou a polštinou s uvedením příkladu a označením, které změny ve všech uvedených plánech mohou být, nebo jsou polského původu. Všechny části této podkapitoly jsou opatřeny příklady a komentáři.

Teorie uvedená ve třetí kapitole je použita jako základ pří zkoumání dialektických textů v praktické části.

Praktickou část tvoří dvě kapitoly. První kapitolou je slovník složený ze dvou set slov a stálých slovních spojení s analýzou dialektických odlišností, resp. s uvedením druhů výpůjček z polského jazyka (fonetické, morfologické, lexikální). Slovník byl vytvořen rozepsáním dialektických textů uvedených v práci M.Pšepiurské „Nadsanský dialekt“[133]. Tyto texty jsou k náhledu v části Přílohy (додатки).

---

[130] [кі] [гі] [гі] místo [ки], [ги] [ґи]
[131] -т místo –ть
[132] -ті místo –ти
[133] Vlastní překlad názvu práce Пшеп'юрська М. «Надсянський говір» v Пшеп'юрська– Овчаренко М. «На пограниччях надсянського говору» , у Пшеп'юрська – М. Овчаренко «Мова українців Надсяння» Перемишль 2007 с

Druhou kapitolu praktické části tvoří čtyři statistické grafy. V prvním grafu jsou ukázány výsledky počítání množství slov ukrajinského jazyka ve zkoumaném dialektu a množství dialektismů v procentech.

Podle našich výpočtů tvoří ukrajinská spisovná slova jen 15% slovní zásoby tohoto dialektu, na dialektismy zůstává celých 85% slovní zásoby.

V druhém grafu se můžeme seznámit s procentuálním výskytem polonismů mezi dialektismy. Tak ve výsledku zkoumání 45% dialektismů tvoří slova, ve kterých jsou zřejmé polské vlivy, a 55 % dialektismy, které tyto vlivy nevykazují.

Třetí graf zobrazuje četnost výskytu fonetických, morfologických a lexikálních výpůjček z polštiny. Z výsledků vyplývá, že největší procento, až 54% výskytu, patří fonetickým výpůjčkám, 26% lexikálním a 20% morfologickým výpůjčkám z polštiny.

Ve čtvrtém grafu se nachází přibližný model jazykového obsahu nadsanských dialektů, ve kterém je ukázán procentuální výskyt slov ukrajinského původu, vlastních dialektismů, dialektismů-polonismů - fonetických, morfologických a lexikálních.

Ve výsledku 15% celého jazykového systému nadsanských dialektů zaujímají slova ukrajinského původu, 36% připadá na vlastní dialektismy, 26% systému tvoří fonetické, 13% lexikální a 10% morfologické výpůjčky z polštiny.

Každý graf je opatřen komentářem a legendou s uvedenými výsledky.

V závěru seznamujeme se stručným popisem teoretické i praktické časti, a to s uvedením výsledků celé práce.

БІБЛІОГРАФІЯ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Андерш Й. «*Українські грамоти в історії українсько-чеських мовних зв'язків*» в «Ukrajinistika na prahu nového století a tisíciletí“ 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů, Sborník příspěvků, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2001

Бевзенко С.П. «*Українська діалектологія*», Головне видавництво видавничого об'єднання Вища школа Київ 1980

Верхратський І. «Про говір долівський» у збірнику «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, т. XXXV – XXXVI Львів, 1900. (у Лесів М. «Українські говірки в Польщі» с. 153)

Глібчук Н.М. «*Українські говірки південно – західного наріччя. Текс*ти.» Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка Львів 2005

Жилко Ф. «*Нариси з діалектології української мови*» 1966 Київ

Кисілевський К. «*Мовні особливості наддністрянського гнізда*», Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка т.CLIX, Збірник на пошану Зенона Кузелі Нью-Йорк – Париж 1962

Лесів М. «*Українські говірки в Польщі*», Український архів, Варшава 1997

Макарчук С.А. «*Етнографія України. Навчальний посібник*» вид. Світ, Львів 2004
(у http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part7/704.htm дня 13.01.2010. година 17:00)

Матвіяс І.Г. «*Українська мова і її говори*» Наукова думка, Київ 1990

Пшеп'юрська М. «*Надсянський говір*» Варшава 1938

Пшеп'юрська-Овчаренко М. «*Мова українців Надсяння*» Перемишль 2007

Рудницький Я. «*Українська мова та її говори*» третє видання, Вінніпег 1965

«*Сучасна українська мова*» під редакцією О.Д.Пономарева, Либідь, Київ 2005

Horbatsch O. „*Polnische Lehnwörter in den Ukrainischen Mundarten*“, Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slavisten, Kongress in Prag 1968

Łesiów M. «*Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej*», Slavia Orientalis r. XXII, nr. 1 Warszawa 1973

Stieber Z., «*Wschodnia granica Łemków*.» у Sprawozdania PAU, XL (1935), nr. 8.

Словники і мовні атласи

«*Атлас української мови*» Київ 1984, 1987

«*Етимологічний словник української мови*» у 7 томах, вид. Наукова думка Київ1982 - 2006

«*Словник української мови*» у 11 томах, вид. Наукова думка, Київ 1970 - 1980

«*Українська мова енциклопедія*» Київ вид. Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана 2000

Електронні та інші джерела

http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/ 10.01.11 година 11:45

http://nbb.com.ua/news/960/5/ 10.01.11 година 13:55

http://litopys.org.ua/ukrmova/um128.htm дня 16.9.2010 година 18.10

4 лекція із лексикології – власні виписки з 04. 2009

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Графа 1: Визначення рідної мови громадянами України

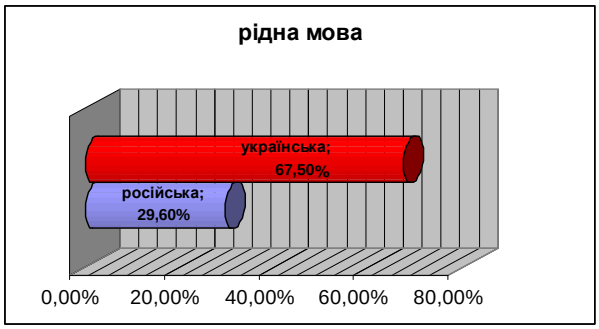

Додаток 2.

Графа 2: Визначення мови побутового спілкування

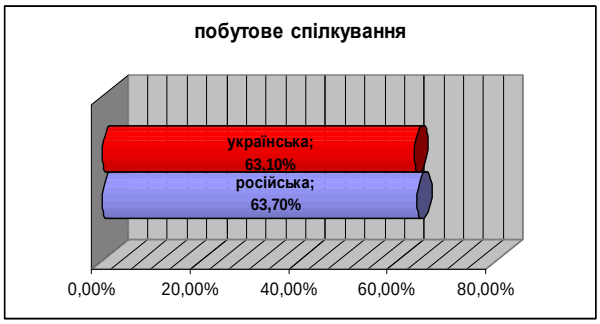

Додаток 3.

Графа 3: Визначення мови офіційного спілкування

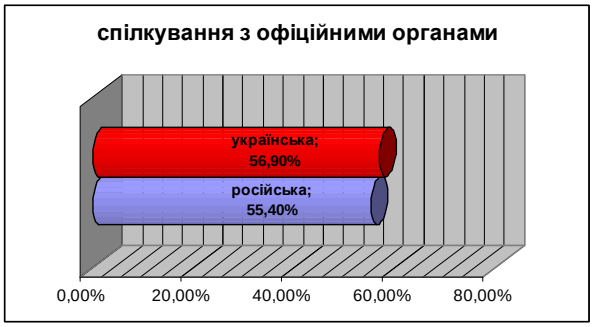

Додоток 4.

Графа 4: Мовна ситуація в Україні

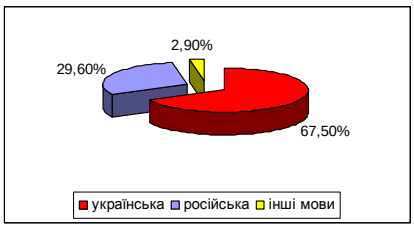

Додаток 5.

Рис. 1: Карта говорів України [134]

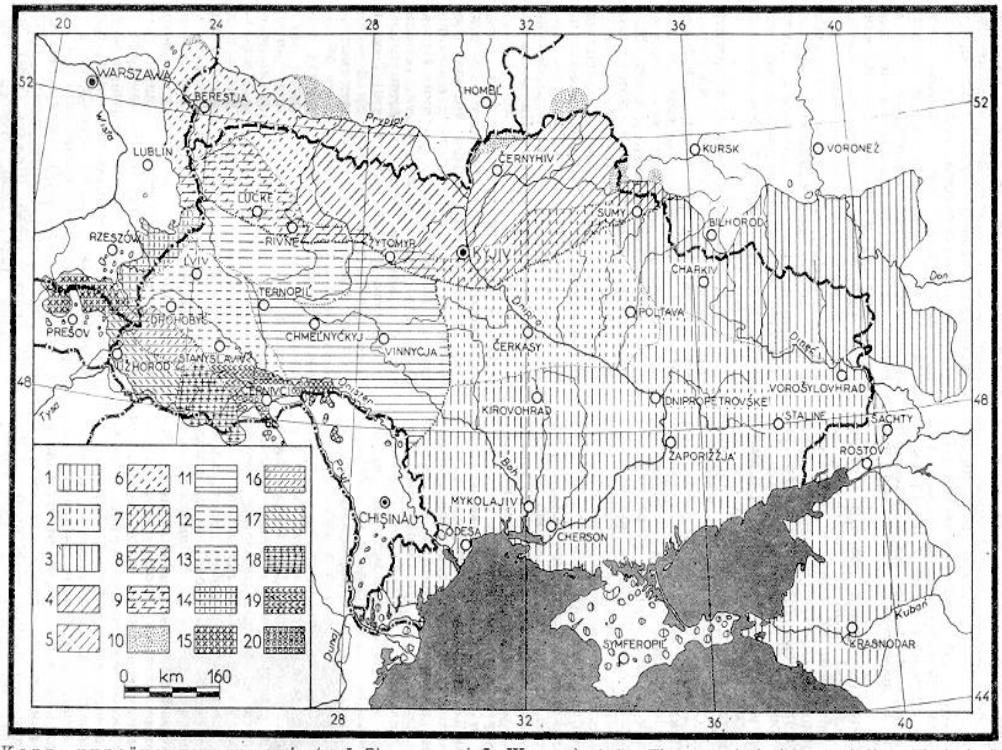

Карта українських говорів (за І. Зілинським і Ф. Жилком). 1—3 — Південно-східні діялекти. 4—10 — Північні діялекти. 11—20 — Південно-західні діялекти. Говірки: 1 — Степові; 2 — Середньо-наддністрянські; 3 — Слобожанські; 4 — Східньо-поліські; 5 — Середньо-поліські; 6 — Західньо-поліські й підляські; 7—9 — Перехідні до півд.-укр. на північній основі; 10 — Перехідні до білоруської та російської мов; 11 — Подільські; 12 — Південно-волинські; 13 — Наддністрянські; 14 — Надсянські; 15 — Лемківські; 16 — Бойківські; 17 — Середньо-закарпатські; 18 — Гуцульські; 19 — Покутські; 20 — Буковинські

134 Карта говорів української мови за І. Зілинським і Ф. Жилком. Енциклопедія Українознавства - II, Т.2, С.525.

Додаток 6

Рис. 2: Карта надсянських говірок[135]

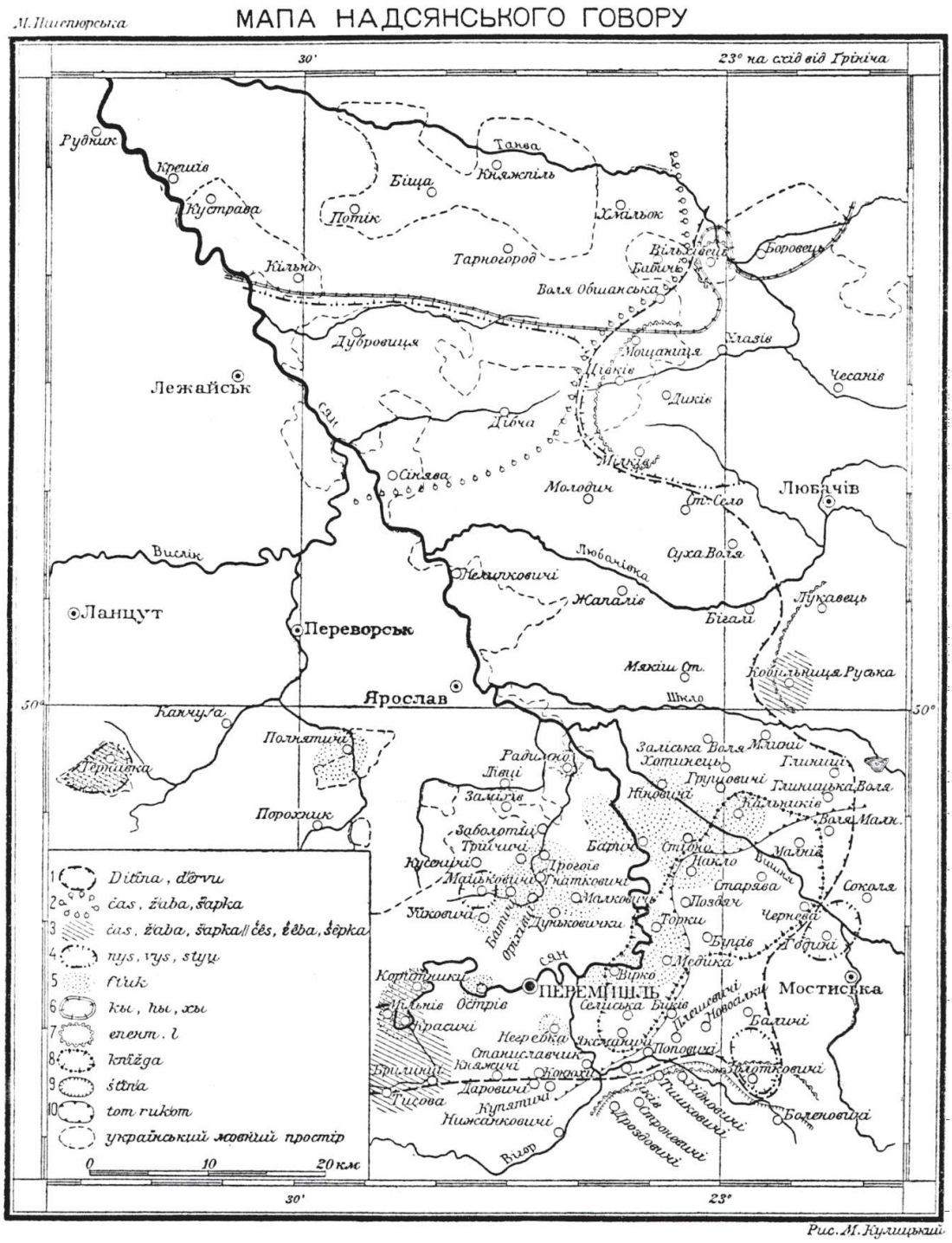

[135] Пшеп'юрська-Овчаренко М. «*Мова українців Надсяння*» Перемишль 2007 с. 212

Додаток 7

Діалектні тексти

1. Казка про двох братів

То б|ылу два брат|ы: йід|ên буг|ач, йід|ên бй|îдный. Тому бй|îднуму гм|êрла м|ама, йі бй|îдный нім|айі зв|îтк´і пухув|аті. Піш|оў ду т|огу ст|аршугу бр|ата йі гад|айі: «Бр|аті, ма|ма гм|êрлі, тра хув|аті йак|ос´». А той гад|айі: «А мінê шо та м|ама wупх|одіт?» І м|ами³ ні хт´îў хув|аті ст|аршый сын. Стад|аўс´і бй|îднуйі м|ами³. Тай м|аму пухув|аў той мул|отшый, таґў|о спукрупй|ên´ім, так бй|îдну. Йі йуж бй|îдный с´і зап|êр і с´ід|îт. В нуч|ы піш|оў, м|аму в|ыт´ігнуў з гр|обу йі проен´|îс там ду т|огу брата бугач´|ê, пусад|îў на кур|ову ф ст|айні, в|ыпрувадіў курову піт пур|îх. Брат р|ану встай|ê, м|ама на кур|ові с´ід|îт. Йі піш|оў ду т|огу бй|îднугу бр|ата: «Бр|аті, бйір|ы сі тут|у кур|ову йі м|аму». Тай зноў м|аму пухув|аў той брат мул|отшый. На др|угу нîч піш|оў, в|ыт´ігнуў зноў м|аму йі зан´|îс там в бр|атуwу кум|ору, напх|аў п|оўні р|ук´î с|ыра, в муц´|î, фтакл´|êў і піш|оў ду ст|айні, в|ывіў кун´|ê, м|аму пусад|îў на кун´|ê. Брат р|ану вых|одіт на двîр, м|ама на кун|î с´ід|îт. Піш|оў ду бр|ата: «Бр|аті, й|аґіс хув|аў м|аму? Фс´о забір|айсі, йі мук|у, йі сыр!» Брат туд|и³ взêў м|аму наз|ат ду с|êбі. Т|êра йу б|уді хув|аў йін|акши³. Напй|îк хл´|іба ст|ойі мук´|î і сыр маў і б|уді хув|аў т|êра с кс´|êндзум. Брат туд|и³ даў йі груш|ый на п|огріп і пухув|алі, йак с´і п|атрыт.

2. Казка про смерть

В|ыйіхаў р|ыцар на кун|î с хл|опцім ду вуl|ên´скуйі дур|ог´і (дорога, що провадить до Заліської Волі). *Натх|одіт смêрт´: «Дê ты й|îдіш?» «Й|îду, гадайі, бу ту х|одіт смêрт´, йа йі х|очу пуб|ачыті. Ты, сл|ухай, зуб|ата, вик|ата* (‘оката’), *ты сухур|êбрыці, та ты т|îл´у л´уд|îй пун|îшчыла зі с´в|îта!» Ф той ч´êс вун|а к|ажи: «Ты, сл|ухай! А в|ыспувідаў ти с´і, йак ты йш|оў м|інê в|îд´іті?» Тêрас йім|у зачын|айі руб|îті с´і сл|абу. «Па|н´і муй|а, с´м|êрті, пузв|ол´ мін´|î вірн|уті с´і ду д|ому». «Хто хо|чи мін|ê вздр|іті, йак ты мін|ê вздріў, ту ду дому ні б|удіш вірт|аў». «Му|йа п|ан´і, йа тіб|ê в|озму за жин|у». «Шуб|и йа хт´|îла ст|огу с´в|îта м|ужа м|аті, йа бы ні так´|î м|ала. Быў ту Самс|он, так´|îй, шу крут|îў с´в|îтум, йак куліс|ом, а йа йіг|о вз´|êла*

і кавал´|îріў ні так´|îх, йак ты. А т|êра ты х|очиш, шуб|ы йа тубй|î б|ыла за жын|у». «См|êрті, муй|а п|ан´і, дай мі с´і в|ωспувідаті». «А ты, йаґіс хт´îў мін|ê в|îд´іті, трê с´і б|ылу в|ыспувідаті». Вз´|êла йіг|о міч (‘меч’) *з йіг|о рук і зіт´|êла йім|у г|олуву і так сказ|ала ду хл|опц´і: «Йід|î, дай зн|аті ду двур|а, шуб|ы йіг|о т´|îла птî|ц´і ні рузнус|îлі і крув|е шуб|ы ні п|îлі».*

3. Фраґмент весільного обряду

Йід|êс´і ф ст|арусти так: н|êслус´і л´|îтру гур|îўк´і і пит|айутс´і: «Ці м|айіті й|аліўку прид|аті?» Тату гад|айі: «Йак сі спуд|обайіті, йа ні бур|он´у». Йак сі зап|îлі, туд|ийкас´і заг|оділі і н|êслі на з|апувіт´. З|апувіт´ в|ишла, туд|ийка руб|îлі зар|учыны: вз´|êлі бар|иўку гур|іўк´і, старуст|и сі пус´ід|алі і п|îлі, з мн´|îск´і ч|арпалі. Прив|êлі мулуц´ц´|ê ду стул|а і вун|а му дав|ала х|устку за п|ойас, а п|êрстін´ на р|уку. Старуст|и на тар|алі н|êслі п|êрстін´ і х|устку. Туд|ийка с´і пуйідн|алі. Ф читв|êр зар|учыны, а ф суб|оту зачин|айіму віс´іл´|ê. Ф суб|оту в|êчир зачин|айі с´і в н|êгу і в н|êйі. В н|êгу куревай|і піч|ут старус´ц´|îни. Свашк´|î кр|ут´іт ф|îт´і. В нêйі б|аба – сус´|îда пліт|ê в|îн´ц´і д´л´а н|êгу і д´л´а н|êйі з барв|îнку. П|отім вун|а бр|ала р|îску сусн|ову, фкл|адувала йім|у куш|ул´у і він|êц і післан´ц´і н|êслі ду мулуд|огу і с´пів|алі:
«Кудай нам лêжи, дай нам стіж´|êйка,
Ду мулуд|огу йід|êму,
Куш|ул´у му ніс|êму». Післ|ан´ц´і ст|алі кулу пур|ога і кл|îкалі:
«Вийді ду нас N.-ейку,
Відбір|исі кушул|êйку,
Ми ду тêбі йід|êму,
Кушул|êйку т´і ніс|êму».
Ст|аруста вихуд|îў і чиₐт|аў, шо за тув|ар прин|êслі, фклун|îўс´і віс´іл´|у, куш|ул´у з´н´êў йі він|êц і даў мулуд|ому. Мулуд|ий відибр|аў і завй|êзуваў кур|уну д´л´а мулуд|ойі за він|êц і за куш|ул´у, а післ|ан´ц´і гул´|алі ду р|ана. Р|ану мулуд|ий вбір|аўс´і в він|êц і йіш|оў ду пукл|ону ду йі р|одичіў. Р|одічі с´ід|алі на л|аўц´і на кужс|ус´і, а мулуд|ийі прус|îлі ўу благуслувй|ên´ству: «Благуслув|îт нас (3 рази), *пр|осіму!». «Н´ай вас Бох благуслув|îт, шч|êс´ц´ум, здур|овйім і добрум д|олім».*
Йак йішл|î ду с´л´|убу, зноў с´пів|алі: